

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Att närma sig

En studie av SVT:s

INST FÖR KULTURVETENSKAPER

betydelse för tittarna

julen med tv

julkalenders

(ur *Gumman som blev liten som en tesked*, Sveriges televisions adventskalender 1967)

Kandidatuppsats i Etnologi HT 2014

Författare: Tove Thunell

Handledare: Fredrik Skott

Innehåll

Inledning	5
<i>Historisk bakgrund</i>	5
<i>Ett program som väcker känslor</i>	6
<i>Syfte och frågeställningar</i>	6
<i>Teoretiska utgångspunkter- julkalendern som ritual</i>	7
<i>Tidigare forskning</i>	10
<i>Metod</i>	11
<i>Informanterna</i>	12
<i>Kalenderminnen</i>	13
<i>Disposition</i>	15
Att titta på kalendern	16
<i>En bekant miljö</i>	16
<i>Gemenskap och levande ljus</i>	17
<i>Konsensus mellan generationerna</i>	18
<i>Att titta för föräldrarnas skull</i>	19
<i>Vinterkalender på sommaren</i>	20
<i>Decemberstämning</i>	21
<i>Kravfyllt tittande</i>	22
Att öppna kalendern	25
<i>Nedräkningen</i>	25
<i>Oifrågasatt rituell norm</i>	26
<i>Lucköppning i TV</i>	27
<i>Kalenderkonsumtion</i>	28
Att prata om kalendern	30
<i>Grund för grupperingar</i>	30
<i>Att ha sett eller att inte ha sett</i>	31
<i>Skolgården som arena för rituellt beteende</i>	32
<i>TV-ritualer som skapare av rituell gemenskap</i>	33
<i>Inte som att diskutera andra barnprogram</i>	34
Sammanställning och diskussion	35
<i>Det sociala tittandet</i>	35
<i>Påverkan från omgivningen</i>	36
<i>Den forcerande ritualen</i>	37
<i>Ett program för alla eller ett barnprogram</i>	37
<i>Julkalenderns rituella drag</i>	38

<i>Mening i tittandet</i>	39
Referenser	42
<i>Intervjuer</i>	42
<i>Radioprogram</i>	42
<i>hemsidor</i>	42
<i>Tidningsartiklar</i>	42
Bilaga 1: SVTs julkalendrar 1960-2014	44

Inledning

- Vi formade ju litegrand vår vardag runt julkalendern. Det liksom... vi såg ju till att man, även om man kanske hade sovorgon till klockan nio så var man ändå uppe kvart över sju och såg på julkalendern.

Så här berättar 22-åriga Ville om när han som 12-åring följde SVTs julkalender tillsammans med sin bror. Han är en av fem personer vars erfarenheter och minnen av SVTs julkalender ligger till grund för denna uppsats. Uppsatsen kommer att handla om just kalendern och dess betydelse för tittarna.

Historisk bakgrund

Papperskalendrar för barn att hänga på väggen och räkna ner dagarna före jul med har funnits i Tyskland sedan början på nittonhundratalet, efter en idé från boktryckaren Gerald Lang. Till Sverige kom fenomenet 1934 när en kalender började säljas av Flickors Scoutförbund. Idén att göra ett radioprogram för barn efter samma princip kom från Rolf Bergström, en producent vid Sveriges radio. Den första adventskalendern sändes i radio 1957. Det var lett av Bergström själv som sjöng och samtalade om julen med en barngrupp. I programtidningen *Röster i Radio-TV* trycktes en papperskalender där lyssnarna skulle färglägga och klistra upp bilder på en julgran. Det blev ett oerhört populärt koncept och följdes därför upp kommande år. Den första tv-kalendern sändes 1960 och hette *Titteliture*. Under de första åren sände radio och tv motsvarande program fast med smärre variationer. Fram till 1971 hette programmet *Adventskalendern* och första avsnittet sändes första advent. Därför kunde också antalet avsnitt variera från år till år. År 1971 fastslogs att programmet skulle börja den första december och två år senare blev radios och tv:s kalendrar två skilda produktioner med separata papperskalendrar. Det är tv:s kalendrar som kommer att stå i centrum för denna uppsats. Under åren har produktionerna blivit alltmer prestigefyllda uppdrag. Den första kalender som blev en verklig succé för alla åldersgrupper var *Gumman som blev liten som en tesked* från 1967. Det var den kalendern som skapade den första riktiga pressbevakningen av programmet. Sedan dess har programmet alltjämt fått stor uppmärksamhet i media och utvecklats till en naturlig del av jultiden (Stenudd 2004, 5-9, Swahn 1993, 46-47).

Programmen har alla olika teman, men är uppbyggda enligt en likartad kronologi. Hans Rosenfeldt, som har författat flera kalendrar, uttalar sig i ett UR-program om julkalenderns typiska uppbyggnad. I seriens början introduceras ett antal karaktärer och ett grundläggande problem som serien kommer att kretsa runt. På vägen mot målet, det vill säga problemlösningen kommer karaktärerna "ta ett steg framåt och två bakåt". Så småningom kommer den slutgiltiga upplösningen ske på julafton. Som Rosenfeldt påpekar har det hittills inte hänt att man inte har löst det i tid (UR 2006).

Ett program som väcker känslor

SVTs julkalender väcker känslor och minnen hos många människor. Det tycks på många vis vara ett laddat ämne, vilket inte minst framgår av den mediala uppmärksamheten och debatterna som har följt efter många kalendrar. Kalendern löper som ett band från första december till julafton. Man skulle kunna säga att programmet knyter ihop månaden. Den kan göra väntan uthärdlig, men kan också vara startskottet för väntetiden. Den bidrar till att trappa upp förväntningarna inför julafton samtidigt som den tillför en ny förväntan, nämligen på hur det faktiskt ska gå i programmet.

Julkalendern är egentligen inte ett enda program och har heller aldrig varit ett program, även om jag själv refererar till kalendern i bestämd form singularis. Det utgörs av en massa av olika tv-serier. Det som för dem samman är själva julkalenderkonceptet, inte innehållet i programmet i sig även om de ofta har flera gemensamma nämnare. Om de olika serierna inte hade förts samman under den emotionellt laddade rubriken Julkalender hade de inte bedömts på samma grunder. Nu skriver varje ny kalender in sig i en tradition som tycks sätta krav på kontinuitet och uppfyllandet av vissa teman eller komponenter. Alla kalendrar är olika. Men underförstått finns det teman eller komponenter som verkar svåra att förhandla bort utan att väcka känslor hos en del människor. Men inte hos alla. Det finns också många som inte alls tillskriver programmet emotionella värden utöver andra program. Mina informanter representerar alla olika infallsvinklar till programmet.

Många har en åsikt om julkalendern. Vissa kalendrar har väckt stor debatt, t.ex. anklagelserna om ockultism runt *Trolltider med trollkalender* från 1985 (Sjöholm 1986) eller diskussionerna om Per Oscarssons grova språk i Kaspar i *Nudådalen* från 2001 (se t.ex. Aftonbladet 2001-12-23, 36). Jag har inte för syfte att i denna uppsats fördjupa mig i den mediala uppmärksamheten som programmet får varje år. Men jag vill framlyfta dessa exempel eftersom de säger något om programmets betydelse och laddning som gör att de engagerar så många människor.

Syfte och frågeställningar

Mitt syfte är att *undersöka vilken mening och funktion SVT:s julkalender tillskrivs av olika människor*. Min utgångspunkt är att programmet har en funktion för tittarna, annars hade det inte väckt så starka känslor, till exempel när någon del avviker från seden eller inte lever upp till förväntningarna. Men meningen behöver inte vara samma för alla tittare. För en del människor omges kalendern av ett särskilt skimmer eller en särskild stämning som skiljer det från andra program. För andra är det ett bland många barnprogram. Jag är intresserad av hur programmet tillskrivs olika mening för olika människor, med perspektivet att programtittandet kan ses som en sekulär ritual.

Mina frågeställningar är: *Hur kan omgivningen påverka den mening en person tillskriver programmet? Hur kan programmet göras meningsfullt i ett socialt sammanhang med familj eller skolkamrater? Vad fyller de rituella dragen runt programmet för funktion för tittaren? Vad har det för betydelse att programserien sänds i samband med vår största årshögtid? Finns det en skillnad i förhållningssättet till julkalendern i förhållande till andra program?*

Teoretiska utgångspunkter- julkalendern som ritual

Kalendertittandet följer en ordning och en regelbundenhet som gör att jag har valt att betrakta det som en ritual. Dels genom att proceduren upprepas varje år, dels varje dag under en bestämd tidsperiod. Eftersom min uppsats fokuserar tittarnas relation till programmet snarare än programinnehållet, är det tittarnas agerande i förhållande till programmet som jag likställer med rituella handlingar snarare än vad som utspelas i rutan. Begreppet ritual tillhör ursprungligen en teologisk terminologi. Kalendern tillhör den sekulariserade delen av en ursprungligen religiös högtid som även innefattar ritualer med en tydligare religiös betoning. Adventsfirandet med tändandet av ett ljus för de fyra söndagarna närmast jul är en kristen ritual som i grunden tjänar samma syfte som julkalendern, det vill säga att räkna ner till jul. När programmet hette Adventskalendern med start första advent var anknytningen till den religiösa ritualen starkare. Att programmet bytte namn var ett försök från Sveriges Radio att göra titeln mer neutral i detta hänseende (Swahn 1993, 48).

Av kulturforskare har ritualbegreppet börjat användas även för sekulära praktiker som har drag gemensamma med religiösa riter. Det handlar om tydligt upprepade handlingar vid en specifik tid eller på en specifik plats. Handlingarna har oftast sin avgränsning i tid och rum och därigenom en tydlig början och ett slut. Att inleda en ritual är att tillfälligt gå in i en annan värld där andra lagar än i vardagen gäller. I de religiösa riterna handlade det ofta om att få kontakt med andra världar. I sekulära riter kan det röra sig om att maktordningar förskjuts eller att nya regler instiftas. Så som du beter dig som deltagare av en ritual kan du inte bete dig annars. Kalenderbundna utklädningsstraditioner är ett tydligt exempel på det (Skott 2013, 79; Bringéus 1988, 252).

Sally Falk Moore och Barbara Myerhoff var bland de första som använde begreppet ritual om sekulära praktiker. Deras teorier om sekulära ritualer finns att läsa i boken *Secular Ritual* (1977). Kollektiva ritualer eller ceremonier kan befästa eller bekräfta en social ordning eller normer och tankestrukturer inom en grupp. Men de kan också omskapa, omorganisera och utmana dem. Det finns inte bara en mening med en ritual utan det kan vara ett komplext nät av meningar. Ritualer bygger på struktur och kan vara ett sätt att skapa ordning eller motverka kaos. Moore och Myerhoff satte upp ett antal egenskaper som världsliga kollektiva ceremonier har gemensamt med de religiösa ritualer som antropologer länge har studerat hos olika kulturer och grupper (1977, 7-8). Det första som nämns är det repetitiva inslaget, vilket

kan gälla både ritualen i sig och moment inom ritualen. Handling, som är styrd på något vis och inte är helt spontant uppkommen, är en annan egenskap. Den mest markanta handlingen i mitt exempel med kalendern är dock snarare ickerörelse; stillasittandet vid tittandet. Det är faktiskt bara själva tittandet som är en absolut nödvändig del av att delta i ritualen, men därtill läggs andra handlingar som förstärker det rituella draget. Lucköppningen varje dag är en handling som skiljer ut programmet från andra program och är ett stort skäl till att jag tycker att man kan betrakta det som en ritual. En annan handling som kan ses som en förlängning av ritualen i och med att den för flera informanter upprepades varje dag, är hur kalendern diskuterades i skolan med kamraterna under dagtid. Vidare nämner författarna handlingar och symboler som antingen görs speciella genom hur de används i ritualen eller är speciella i sig själva. Papperskalendern som köps separat med en lucka att öppna för varje kalenderavsnitt kan ses som en rekvisita av den typen. En fikabricka eller tända ljus kan också höra till. Jag har redan nämnt ritualens fasta struktur, det krävs en början och ett slut och ofta också en viss geografisk plats. Det finns en tydlighet i när en ritual inleds och när den avslutas. Även om varje moment inom den inte måste vara uppstyrt är det en skillnad på spontaniteten som sker inom ritualens ramar och den som sker före eller efter, i vanliga livet. Ordning är en grundbult i ritualen.

Det performativa inslaget är en annan egenskap som Moore och Myerhoff nämner och likaså den kollektiva dimensionen, att det finns en social mening med kollektiva ceremonier eller ritualer (1977, 6-7). Detta är intressant i mitt exempel eftersom det rör sig om ett kollektiv större än den grupp människor som är fysiskt närvarande när man ser programmet. Man ingår på sätt och vis i en gemenskap med alla tittare som ser programmet vid samma tidpunkt men på skilda geografiska platser. Kalendertittandet är dels en årligen återkommande ritual, dels en dagligt återkommande under den period som programmet sänds. Serien avgränsas till perioden mellan första och tjugofjärde december. Under den perioden kan man på sätt och vis säga att den pågår oavbrutet i och med att den ofta finns med som förhållningspunkt och organisationsprincip i tittarnas vardag. Särskilt om en papperskalender hänger på väggen med en lucka som öppnas varje dag före eller efter programmet. Men det är under själva sändningstiden som ritualen praktiseras mest aktivt. Moore och Myerhoff menar att en ritual ofta innefattar någon typ av uppvisning eller skådespel där vissa har rollen som framförande och andra rollen som publik. Vid kalendertittandet är deltagarna publik, men det innebär inte att tittandet är passivt. Det kan vara en väldigt aktiv praktik. Det performativa draget kan också visa sig i andra sammanhang än vid det faktiska tittandet, som exempelvis när programmet blir till samtalsämne i skolan.

Moore och Myerhoff nämner också ett antal dimensioner av den sekulära ritualen som kan vara utgångspunkt för studier. Jag ska redogöra för dem i korthet här (1977, 15-17):

1. Uttalat syfte. Det finns ofta ett uttalat syfte med ritualen som alla deltagare kan se och är överens om.
2. Förekomsten av uttalade eller tydliga symboler och signaler/meddelanden. ”A ceremony activates or presents selected ideas necessarily related to larger cultural frameworks of thought and explanation”, skriver författarna. Det innebär att ritualen lyfter fram och synliggör en ideologi eller ett tankemönster eller rotmetafor i en kultur.
3. Uttalade hävdanden (statements). Ritualen eller ceremonin kan synliggöra konflikter eller problem och paradoxer som finns under kulturens yta.
4. Sociala relationer påverkas. Människors relationer och identiteter och attityder i förhållande till varandra kan förändras eller påverkas.
5. Ritualen är ett sätt att hävda ordning framför kaos. Ritualen bygger alltid på ordning av något slag i form av kronologi, fasta handlingsmönster och ramar eller namngivna element och kan ses som metoder att motverka kaoset och oordningen

Alla dessa dimensioner av ritualen är givetvis inte applicerbara på alla sammanhang och jag kommer bara använda mig av dem som visat sig aktuella för min studie.

Jag har också inspirerats av den symboliska interaktionismen såsom den formuleras av Herbert Blumer i *Symbolic Interactionism- Perspective and method* (1986). Detta för att min uppsats till stor del handlar om hur olika människor tillskriver programmet olika mening och värden. Blumer skriver:

Symbolic interactionism rests in the last analysis on three simple premises. The first premise is that human beings act toward things on the basis of the meaning that the things have for them. Such things include everything that the human being may note in his world- physical objects, such as trees or chairs, other human beings, such as friends or enemies; institutions, as a school or a government; guiding ideals, such as their commands or requests; and such situations as an individual encounters in his daily life. The second premise is that the meaning of such things is derived from, or arises out of, the social interaction that one has with one's fellows. The third premise is that these meanings are handled in, and modified through, an interpretative process used by the person in dealing with the things he encounters. (Blumer 1986, 2)

Blumers grundtes är att människor agerar i en given situation utifrån hur de tolkar den, eller vilken mening tingen får som han här formulerar det. Meningen tingen får skapas i samspel eller interaktion med andra och modifieras genom en tolkningsprocess. Blumer skriver också att ”*the meaning of a thing for a person grows out of the ways in which other persons act toward the person with regard to the thing*” (1986, 4). Det är viktigt att mening skapas i samspel mellan en individ och hur andra människor ser på ett ting. Tanken är alltså att *vi agerar beroende av hur vi tolkar en situation, det vill säga vilken mening vi tillskriver tingen och att den meningen är beroende av hur andra människor agerar mot oss*. I mitt exempel med julkalendern kan det handla om hur ens syn på programmets betydelse påverkas av den betydelse folk i ens omgivning ger programmet, och hur de bemöter individen som ser på programmet.

En annan inspirationskälla har varit *Årets festseder* (1988) och Nils-Arvid Bringéus påstående att seder alltid är underställda regler eller normer och den som bryter mot dem kommer drabbas av sanktioner. Men hur dessa ser ut varierar mellan olika kontexter och även inom olika familjer. Det som anses vara brott mot julseden i en familj behöver inte vara det i en annan.¹ Detta kommer visa sig aktuellt när jag visar upp hur mina fem informanter förhåller sig till julkalendern och främst hur man ska förhålla sig till lucköppningen. En annan text av samma författare som jag har använt mig av är "Uppvaktning undanbedes"- om fest och trauma" (1979) i vilken han skriver om de krav som fester eller ritualer ställer på deltagarna och de negativa känslor som sådana tillställningar kan väcka.

Tidigare forskning

Högtider och ritualer är väl utforskade domäner för etnologer och antropologer. Julkalendern är på det stora hela en del av julfirandet och det finns mycket litteratur om julfirandet. Jag nämnde *Årets festseder* innan. En etnologisk bok med inriktning på just julfirande är *Den svenska julboken* (1993) av Jan-Öjvind Swahn.

Ritualer är också ett stort ämne som mycket har skrivits om. *Ritual theory, ritual practice* (Bell, 1992) och *Secular Ritual* (Moore & Myerhoff 1977) för att nämna ett par. *Gatan är vår- ritualer på offentliga platser* (ed. Klein, 1995) är en svensk bok som är aktuell i ritulforskning även av mitt slag. *Teve som ritual-Symboliska påståenden om social skiktning i tolv fiktionsprogram* (1989) av Tove Holmquist utgår likt mig från ett ritualperspektiv på tv, men författaren koncentrerar sig till skillnad från mig på programinnehållet snarare än tittarna.

Julkalendern i sig är inte heller ett utforskat ämne. 2003 skrevs en C-uppsats vid Göteborgs universitet med teman som delvis liknar min uppsats: *Julkalendern- "Lite lycka mitt i vintern"* av Anna Nygård. En lite äldre uppsats med en mer specifik inriktning är *Bakom stängda luckor* av Catarina Sjöholm och Susanne Zetterberg-Wollinger 1985. Den behandlar medieuppbådet runt julkalendern *Trolltider med trollkalender*. En bok på temat är *Teskedsgumman, Pettson och alla de andra* av Solveig Stenudd i samarbete med Sveriges Radio och Sveriges Television (2004).

Det kan finnas en risk att uppfinna hjulet igen när man berör så typiska etnologiska ämnen som ritualer och högtider. Min uppsats handlar om en liten komponent i det virrvarr av praktiker som skapar julen, majoriteten av svenskarnas största högtid. Detta är inte heller det första arbetet som gjorts om julkalendern. Till viss det har min uppsats hållpunkter gemensamma med till exempel Anna Nygårds uppsats, men eftersom arbetet är kvalitativt och

¹ Dock vänder jag mig mot hur Bringéus påstår att dessa skillnader inom olika familjer är en modern företeelse medan variationer i firande eller sed förr främst berodde på var i landet man bodde. Jag tycker inte att det är ett rimligt antagande att julfirandet skulle vara mer heterogent mellan olika familjer förr än idag utan jag tror att familjer alltid har haft sina egna sätt att fira.

inte kvantitativt ser jag inte det som ett problem. Mitt arbete fokuserar kalenderns betydelse för mina informanter och jag hävdar inte att deras utsagor nödvändigtvis är representativa för ett större sammanhang. Uppsatsen visar vad kalendern kan betyda, inte vad den med säkerhet betyder. Ett annat arbete där andra människor intervjuades skulle kunna leda till slutsatser liknande mina, men det är också möjligt att helt andra slutsatser skulle nås. Det skulle vara en felaktig utgångspunkt att det skulle gå att nå någon ensidig "sanning" om programmets betydelse utöver dess betydelse för olika enskilda människor. Det finns många sanningar och jag hävdar inte att jag här presenterar alla sanningar om julkalendern

Metod

Som grund för studien ligger fem intervjuer som jag har genomfört med personer i åldrarna 22 till 53 år. Intervjuerna har varit i genomsnitt runt en timme långa. Intervjuerna har varit av en tämligen fri karaktär. Jag har utgått från ett antal teman snarare än frågor. Teman jag medvetet har frågat om rör hur ens kalendervanor ser ut eller har sett ut, det vill säga hur ofta och när man ser eller har sett programmet, vad man har för förhållande till den tillhörande papperskalendern, i vilket sammanhang man har sett kalendern, tillsammans med vem och hur man förhåller sig till och tänker om programmet. Jag har också frågat om vilka specifika kalendrar man minns och vad som har fått dem att stanna i minnet. Jag har medvetet inte bara eftersökt "glada" kalenderminnen utan jag har varit uppmärksam på teman som konflikter eller mindre positiva känslor i förhållandet till kalendrarna. Givetvis har vi berört mycket mer än så, men det är dessa teman jag har haft som utgångspunkt. Vi har också tittat på en lista över alla hittills sända kalendrar som ett slags diskussionsunderlag (se bilaga 1).

Även den färdiga intervjun kan behandlas på många sätt med olika resultat beträffande transkriberingen (Fägerborg 2011, 87). Att jag inte har redigerat bort till exempel småord som "liksom" eller "typ", som kan tyckas innehållslösa, är för att de kan fånga den känsla eller styrka med vilken ett påstående sägs. De kan antyda huruvida det är fråga om en sanning informanten är övertygad om eller ett mer trevande uttalande. En annan aspekt av mina intervjuer som är viktig att vara medveten om är att de främst har kretsat runt minnesberättelser. Även om någon av mina informanter berättar något som inte stämmer helt med en objektiv händelse framvisas ändå den mening som händelsen idag har för vederbörande. Intervjuerna har spelats in för att kunna återges så exakt som möjligt. Jag har redigerat berättelserna i mycket begränsad omfattning. Där jag har ansett det betydelsefullt för tydligheten har jag redigerat upprepanden eller ordföljd som blir svårbegriplig i skrift. Som intervjuare är det viktigt att vara medveten om att man själv är medskapare av samtalet (Fägerborg 2011, 92). Även om jag har ambitionen att låta informanten styra i möjligaste mån kommer deras utsagor påverkas av mig och vilken typ av berättelser jag signalerar att jag är intresserad av. Detta går inte att komma ifrån. Jag har ändå haft intentionen att inte medvetet

styra in informanten på vissa tankebanor, även om jag till viss del har styrt de teman vi har diskuterat.

Informanterna

Gemensamt för alla fem informanter är att de är uppvuxna med att se julkalendern och att fira jul. Två av informanterna är ett par, resten känner inte varandra. Alla fem uppger att de såg kalendern som barn ungefär fram till att de kom upp i tonåren. Trettonårsåldern är vad som tycks vara en slags milsten för då man slutade följa varje säsong av programmet. Här följer en kort presentation av informanterna och deras bakgrund (deras namn är alla fingerade):

Eva- 41 år. Mamma till tre barn i förskole-och lågstadieåldern. Boende i Göteborg. Uppvuxen i Uppsala och Härnösand. Har tre syskon: en ett år yngre syster, en åtta år yngre syster och en 14 år yngre bror. Jobbar som språkvetare. Som barn följde hon programmet tillsammans med syskonen, främst systemen som är ett år yngre. De hade även varsin papperskalender. Idag ser hon oftast programmet tillsammans med sina barn. Annars ser familjen inte så ofta på tv. Barnen brukar samsas om en papperskalender. Familjen har också sett flera äldre julkalendrar på dvd till fredagsmyset eller om somrarna i semesterstugan i Göteborgs skärgård.

Andreas- 53 år. Boende i Göteborg och egenföretagare inom konfektion. Uppvuxen i ett mindre samhälle utanför Karlstad. Har två syskon som är fem respektive sju år äldre. Han följde kalendern som barn och minns främst *Teskedsgumman* tydligt, som han såg tillsammans med sin mamma som sjuåring. Eftersom syskonen är lite äldre än honom har han inga tydliga minnen av att se programmet tillsammans med dem. Som tonåring slutade han följa serien. Efter gymnasiet flyttade han till Lund och bodde på studenthem 1981. Där hände det att studenterna såg det årets kalender *Albert och Herberts jul* tillsammans i det gemensamma köket. Andreas bodde i Kina under tio år på nittiotalet. Har två barn som är 25 och 18 varav den yngsta bor hemma fortfarande. Barnen har inte vuxit upp med julkalendern och inte haft någon papperskalender. År 2012 började han dock se programmet tillsammans med den då 17-åriga dottern och de har sett kalendern tillsammans sedan dess. De har främst försökt se morgonsändningen av programmet.

Åke- 39 år. Boende i Göteborg, ensamstående. Jobbar inom webbutveckling. Uppvuxen i ett mindre samhälle utanför Karlstad. Har en två år yngre bror som han som barn brukade se julkalendern tillsammans med. De brukade ha varsin papperskalender. Han uppger att det också hände att mamman var med och tittade på programmet. Serier han särskilt minns är *Albert och Herberts jul* från 1982 och *Sunes jul* från 1990. Efter det har han inte direkt följt programmet.

Ville- 22 år. Boende i Karlshamn med sambon Josefin. Idag studerar han inom ljudteknik. Uppvuxen i Göteborg. Har en två år äldre bror som han brukade se julkalendern med. De

följde programmet fram till att Ville var ungefär tretton och de brukade ha varsin papperskalender. Den julkalender han minns allra bäst och först tänker på är *Håkan Bråkan* från 2004 som kan ses som en vidarebyggnad på *Sunes jul* fast där lillebror Håkan står i centrum för handlingen. De brukade se kalendern på morgonen.

Josefin- 22 år. Boende i Karlshamn med sambon Ville. Uppvuxen i Billdal i Göteborg. Har tre syskon: en två år äldre bror, en tre år äldre bonusbror och en åtta år yngre syster. Hon brukade se programmet på Bolibompa som barn men brukade inte ha någon papperskalender till. Favoritkalendern är *Julens Hjältar* från 1998 som handlade om en låda bortkastat julgranspynt och hur figurerna däri försöker rädda sig från soprummet. Hon såg oftast programmet ensam, men som tolvåring följde hon *Allrams höjdarpaket* tillsammans med sin pappa. Hon jobbar nu som frilansande serietecknare.

Framst kommer uppsatsen att handla om informanternas minnen av att följa TV-programmet i sin barndom. Men jag berör också exempel på att se programmet som vuxen. Eva brukar se programmet med sina barn. Andreas har sett kalendern med sin tonårsdotter sedan 2012. Flera av de intervjuade har också sett enstaka avsnitt eller följt något specifik kalender sedan de blev vuxna.

Kalenderminnen

Eftersom intervjupersonerna tillhör olika generationer har de givetvis olika kalendrar som de minns och berättar om. Men inte heller de jämgamla informanterna fokuserar alltid samma säsonger. Josefin och Ville är båda födda 1992. Som påpekats innan uppger Ville att den enda kalender han har tydliga minnen av att se är *Håkan Bråkan* som sändes 2003. Den såg han tillsammans med sin bror som är två år äldre. I regel såg de programmet på morgonen medan de åt frukost. De hade varsin papperskalender till som föräldrarna köpte och Ville beskriver det som att kalendrarna bara ”uppenbarade sig” i hemmet i slutet av november. Den kalender Josefin minns starkast är *Julens Hjältar* från 1999, som handlade om hur en grupp julgranspyndnader som av misstag har slängts bort försöker ta sig ut från soprummet. Hon berättar också att hon tyckte mycket om *Kaspar i Nudådalen* från 2001. Under nittiotalet såldes varje år dataspel baserade på julkalendern. Tanken var att spelet skulle köpas i början av december och spelas parallellt med programmet. I slutet av varje programavsnitt presenterades en kod som kunde användas till att öppna ett minispel i spelet. På så sätt utgjorde dataspelen också en typ av kalender som kunde komplettera tv-serien. Just spelet till *Kaspar i Nudådalen* tyckte Josefin mycket om och spelade ofta även efter seriens slut. Hon berättar också om *När karusellerna sover* från 1999 som handlar om vad som händer på Liseberg när parken är stängd för säsongen. (Detta var före Jul på Liseberg introducerades.) Den kalendern beskriver Josefin som lite otäck och omgärdad av en obehaglig stämning. Den

sista kalendern hon aktivt följde var *Allrams Höjdarpaket* som sändes 2003. Detta återkommer jag till längre fram.

Albert och Herberts jul sändes 1982. Den tycks ha gått hem hos en bred grupp för den nämns som mycket rolig av både Andreas, Eva och Åke. De beskriver också alla att serien var populär i omgivningen. Åke som var sju år när den sändes berättar att det bland annat hände att man skojade i skolan genom att härma karaktärerna. Eva som också var i lågstadieåldern berättar att hon såg serien med sin mamma och att mamman tyckte att den var ”ofantligt rolig”. Andreas som såg serien som 22-årig student hävdar att han inte missade ett enda avsnitt. Eva berättar också om *Lille Luj och Änglaljus i strumpornas hus* med Staffan Westerberg från 1983 när vi pratar om mindre roliga kalendrar. Strumpdockorna gick inte direkt hem hos tioåriga Eva medan andra barn i omgivningen tyckte att den var ”mer eller mindre okej”.

Åke och Eva är båda sjuttitalister och har minnen från ungefär samma kalendrar. *Sunes jul* som sändes 1990 nämns som väldigt rolig av båda, fastän de var i övre tonåren och kanske inte tillhörde den huvudsakliga målgruppen. Åke säger att han och hans bror fortfarande kan dra repliker från *Sunes jul* ibland. Det finns en scen som de båda nämner. Det är när familjen Andersson är på julbord och lillebror Håkan bara vill äta potatis medan pappa Rudolf vill att han ska äta av den dyraste maten när de har chansen. ”Ta lax!” är ett citat från programmet som jag får höra från båda två. Det tycks ha varit en kalender som passade flera åldrar, de hävdar båda att föräldrarna också uppskattade programmet. En kalender som de har delade åsikter om är *Stjärnhuset* från 1981. Temat var astrologi. I varje avsnitt fick barnen lära sig om den mytologiska bakgrunden till en stjärnbild. Sif Ruud spelade den gamla stjärnskådaren Mytha som berättade historier från grekisk mytologi för sin lärling Astro, spelad av Johannes Brost. Eva gillade serien, men Åke beskriver att han mest satt och ”plågade sig igenom” avsnitten som han upplevde som tråkiga och svårgripliga. Papperskalendern det året innehöll bilder av stjärnbilder som man skulle klistra upp. Eva tror att det mycket var det hon uppskattade, fastän hon också minns att bilderna lätt ville trilla av. Åke minns också klippa och klistra-momentet, men det kunde inte rädda hans övergripande intryck av kalendern som tråkig det året. En möjlig förklaring är att Åke är två år yngre än Eva. Han var sex år när programmet sändes och efter att själv ha sett ett par avsnitt av *Stjärnhuset* kan jag tänka mig att en sexåring kan vara på gränsen till att hänga med eller roas av programmet. Eva som var åtta kan nog snarare ha varit i rätt åldersgrupp. Detta är ju bara en spekulation, givetvis kan de bara ha uppskattat olika typer av program. *Sunes jul* däremot verkar ha varit mer lättsmält för de flesta.

Disposition

Efter inledningskapitlet följer tre empiriska kapitel. Det första kommer koncentreras till själva tittandet på programmet; hur informanterna förhåller sig till fenomenet och deras minnesberättelser av det. I det andra kapitlet kommer den tillhörande papperskalendern och informanternas förhållande till detta attribut att stå i centrum. Detta komplement tillför en dimension som skiljer ut programmet från andra, men det är givetvis möjligt att se programmet utan den. Jag diskuterar vad det har för mening för ens upplevelse av programmets betydelse att ha en papperskalender eller att inte ha det. Det tredje kapitlet handlar om julkalenderns roll som samtalsämne i skolan. Det visar sig att ämnet kan ha inverkan på sociala relationer och vara grund till mer eller mindre iscensatta konflikter.

Det sista kapitlet utgörs av en sammanställning och slutdiskussion. Därefter följer referenser.

Att titta på kalendern

- När jag tänker på julkalendern så tänker jag främst på... jag kommer ihåg den här där det var typ gosedjur... som skulle göra nåt. Och det var bland annat en nalle som var typ en fotbollsnalle, du vet. Den kommer jag ihåg. [...]
- Mm jag tror jag vet vilken du menar. Jag tror du menar den som handlar om julgranspynt som har kastats bort.
- Ja precis. Ja. [...] Jag minns så himla väl... två såhär specifika grejer ur den. Det var dels... jag tyckte mest om den här karaktären som var typ en fotbollsbjörn. Och så kommer jag ihåg att det var en scen där han var typ kär i nån annan. Och så sa hon såhär "Får jag klappa dig?". Och så sa hon typ "Är det strävt eller är det mjukt?" Och han bara "Känn efter själv" typ. Ja det var nån grej [skratt]. Och så sen så kommer jag ihåg att det var en ganska obehaglig scen där det var att han typ mådde dåligt och typ hallucinerade eller så, att det var massa som sa att de hatade honom typ. Det kommer jag ihåg.

Här pratar jag och 22-åriga Josefin om *Julens hjältar*, SVTs julkalender år 1999. Hon var då sju år och *Julens hjältar* är den kalender hon främst kommer att tänka på när hon tänker julkalendern. Jag ska i detta kapitel ytterligare fördjupa diskussionen om mina informanternas erfarenheter av att se programmet julkalendern, vilka kalendrar de särskilt minns, vilket sammanhang de har sett serien i och vilken betydelse de tillskriver programmet.

En bekant miljö

Den kalender Andreas minns starkast från sin barndom är *Teskedsgumman*, eller *Gumman som blev liten som en tesked*, som serien egentligen hette. Den sändes för första gången 1967. Han berättar:

- Jag kommer ju ihåg den där Teskedsgumman och det såg jag när jag var, 1967 då var jag sju år. Det tyckte jag var jättemysigt att titta på. Av nån anledning, kanske att det var att man gjorde det tillsammans med familjen eller jag vet inte. [...] Det var det där hemtrevliga i köket där va. Det var liksom... och lite roliga skådespelare antagligen och temat, att hon blev så liten då och hon, ja skådespeleriet tror jag jag tyckte var kul. Jag kommer inte ihåg vad hon hette som spelade huvudrollen, men hon var härlig. Hon blev liten som en tesked då hon krympte liksom. Och sen så visste hon ju inte vad hon skulle göra för att bli stor igen och sådär och så kunde hon ju göra massa grejer som hon inte kunde göra annars, när hon var stor. Hon kunde liksom hälsa på andra eller det kom katten när hon var liten som en mus då va då fick hon ju passa sig och sådär. Det var en rätt rolig grej.

Andreas mamma var hemmafru och han uppger att det som han minns det ofta var med henne som han såg programmet. Han beskriver att köket där serien mestadels utspelas påminde om köket hemma:

- Jag tyckte att det var en väldigt hemtrevlig och fin miljö det här med Teskedsgumman. Det utspelades i huvudsak vad jag kommer ihåg i ett kök faktiskt. Vad jag liksom kan komma ihåg, det var säkert någon annanstans också men det var i huvudsak i det här köket. Där hon den här Teskedsgumman då var ju

när hon inte var liten som en tesked, alltså hon var ju typ hemma fru också. Alltså typ som min mamma då med klänning och uppsatt hår och förkläde och alltihopa och så pyntat och fint och ordningsamt och.

- Såg din mamma också ut så?
- Eh jag vet inte [skratt].
- Jag tyckte du råkade säga det?
- Lite grand, hon var ju hemmafru. Hon var ju ofta i köket och förkläde och. Och lite den här miljön då. Så kan man säga att det var. Så det är möjligt att jag tyckte att det var lite spännande att det var som hemma men inte hemma liksom. Att jag kände igen miljön väldigt mycket.

Att ett mått av igenkänning kan vara betydelsefullt för att uppskatta ett program är något han återkommer till. *Teskedsgumman* är också en av de mest välkända äldre kalendrarna. Den var en stor succé när den sändes och gick i repris 1976. Som radiokalender har den också gått flera gånger, senast sändes den 2007.

Gemenskap och levande ljus

När Andreas familj flyttade tillbaka till Sverige 1999 var sonen elva och dottern tre år. Sonen har inte vuxit upp med svenska traditioner, och har till exempel gått engelskspråkig skola upp till gymnasiet. Dottern däremot har en starkare relation till traditioner i Sverige, men hon har ändå inte vuxit upp med att titta på julkalendern på det vis som de andra informanterna i mycket tar för givet. Detta beskriver Andreas som en viss förlust, att han inte har lyckats överföra en tradition som han minns med värme från den egna barndomen till sina barn. Barnen är alltså inte direkt uppvuxna med att se programmet och de hade ingen papperskalender hemma. Men de senaste två åren har han och dottern börjat skapa en egen kalendertradition. De har sett de senaste tre kalendrarna tillsammans, stigit upp extra tidigt och tagit fram fika och tänt ljus. I stycket nedan berättar han om *Barna Hedenhös uppfinner julen* från 2013:

- Jag tittade faktiskt på julkalendern förra året, jag tyckte det var riktigt bra. Och då följ, då tittade vi i stort sett på vartenda program.
- Du och...?
- Min dotter. Som är arton. Hon tyckte det var kul att titta på julkalendern också. Jag vet inte varför men. Vi tyckte temat var ganska roligt förra året och bra skådespelare. Filippa Bark till exempel och han, den andra manliga huvudskådespelaren som spelar i Hem till Midgård tycker jag är ganska rolig, jag vet inte vad han heter men. Jag gillar dom. [...]
- Men du menar att... ni bruk, du vet inte varför ni såg på den just det året?
- Jag vet inte om det bara blev så men... det är ju lite mysigt inom citationstecken att titta på julkalendern på nåt sätt, av nån anledning.
- Inom citationstecken?
- Ja det är ju lite liksom vadå mysigt liksom men... det är väl en tid då man, man tar sig mer tid att vara tillsammans inom familjen kanske. Man går upp lite tidigare på mornarna eller man tar sig lite mer tid att tända ljus och sitta och... ett sånt här program är ju lite då sådär julkalendern, man gör nånting tillsammans och följer det och tycker det är roligt och diskuterar efteråt och vad kommer att hända nu och sådär.

Han beskriver det som ett sätt att vara tillsammans, som en stark känsla av gemenskap att dela tittandet med dottern och undra hur det kommer gå i nästa avsnitt tillsammans. Det visar på ritualens funktion som bekräftare och förstärkare av relationer och gemenskaper (Moore & Myerhoff 1977, 16). Tittandet ramas in av tända ljus, som jag förmodar släcks efter programmet. Att tända ljus som ett sätt att markera övergången till ritual är vanligt inte minst vid kristna högtider. Fikan som förbereds innan och äts under programmet och inte efter är också ett sätt att avskilja tittandet från vardagen.

Konsensus mellan generationerna

Ville beskriver hur han och hans två år äldre bror gick upp extra tidigt på morgonen för att se *Håkan Bråkan* 2004:

- Jag missade inget avsnitt men det var också för att vi formade ju litegrand vår vardag runt julkalendern. Det liksom... vi såg ju till att man, även om man kanske hade sovmorgon till klockan nio så var man ändå uppe kvart över sju och såg på julkalendern. Så det måste ju ha vart väldigt viktigt för mig. Jo men precis. För vi formade ju liksom hela vår dygnsrytm efter julkalendern. Så att man gick upp när den startade och då var man vaken liksom oavsett när man började.

Bröderna gick upp specifikt för att se på kalendern. Deras vardag påverkades av programmet så att de lade om sina vanor efter det. Att kalendern skulle ses var en självklarhet som inte krävde reflektion. När Ville berättar tycks han själv slås av vilken vikt programmet hade, eftersom de faktiskt gick upp extra tidigt för att se det. Det fanns ett till program som hade en särskild status för bröderna och det var Pokémon. Bortsett från de programmen, som de anpassade sin dygnsrytm efter och steg upp för att se tillsammans, såg de sällan på tv ihop. Julkalendern uppehöll sin särskilda plats mycket genom papperskalendern. Denna accessoar förtätade spänningen inför programmet. En del av programmet togs ut ur tv:n och blev en del av tittarens övriga liv. Detta återkommer jag till i kapitlet med titeln "Att öppna kalendern". Eva berättar också om hur hennes mamma påminde om när programmet gick så att de inte skulle missa det. Hon var alltså också överens om vikten av att inte missa julkalendern. Ville berättar även att om man inte hann se programmet på morgonen fanns möjligheten att se det i skolan på fritids före första lektionen. Då visades kalendern i på tv:n i klassrummet. Det visar att även lärarna och skolpersonalen hade en bild av programmets betydelse. Det låter inte lika sannolikt i mina öron, att de skulle vara lika villiga att utlåta skoltv:n till ett program som Pokémon, men eftersom jag och Ville inte tog upp den frågeställningen under vår intervju vill jag inte gå vidare med en ren hypotes om programmets ställning i förhållande till vissa andra barnprogram. Jag kommer ihåg att det var på samma sätt när jag gick i lågstadiet. För de som inte kunde se programmet hemma visades det i skolan före lektionstid. Det tycks alltså råda konsensus mellan generationerna om programmets betydelse.

Eftersom julkalendern är ett program som syns och omtalas i omgivningen finns också risken att hamna utanför en social gemenskap om man missar dagens avsnitt. Detta är säkert lärarna

och skolpersonalen medveten om. Men jag tror att anledningen att skolan upplåter sina tv-apparater till just det här programmet främst kommer ur hur starkt programmet kopplas ihop med högtidsfirandet. Massmedia spelar idag en stor roll vid våra högtider. Flera tv-program, som julkalendern eller *Kalle Anka och hans vänner önskar god jul*, har gått från att vara program som sänds i jultid till att bli en aktiv och viktig del av julfirandet för många människor. ”Att samlas framför teven och se Kalle Anka och hans vänner önska oss en god jul har blivit en ritual, ungefär som när människor förr i tiden satt vid brasan och lyssnade till sagor om hur livet borde vara”, skriver etnologen Lena Kättström Höök (2006, 74) om traditionen som följs av 80 % av svenskarna varje julafton klockan 15.00. Detsamma kan givetvis sägas om kalendern. Det har blivit en ritual som ses som en självklar del av julfirandet. Även om man inte själv ser programmet är man medveten om dess roll i konceptet julfirande. Att missa julkalendern blir därmed att missa en del av julen. Skolpersonalen som ofta själv är uppvuxen med kalenderritualen är alltså helt överens med barnen om att julkalendern tillför en viktig dimension till själva julen som man annars går miste om. Kalendern är även ett program som kan stå för den trygga, välproducerade barnkulturen i motsats till den främmande, massproducerade som exempelvis Pokémon ibland får symbolisera. Exempelvis nämner Eva hur julkalendern är ett bra alternativ till barnfilmer av sämre kvalitet.

Att titta för föräldrarnas skull

Eva minns att hon tyckte att *Albert och Herberts jul* från 1982 var mycket rolig, men hon misstänker att det kanske mest berodde på att mamman verkligen uppskattade serien.

- Men den tror jag att jag också, man påverkas ju rätt mycket av sina föräldrar och jag har för mig att min mamma tyckte att den var Ofantligt rolig. Så jag tror att det kan också smitta av sig på att jag också tyckte den var skojig.

Som barn vill man ofta gärna att föräldrarna också ska ha roligt åt det man själv skrattar åt. Man vill inte att de vuxna bara ”sitter av tiden” när de ser på TV med barnen. Att en förälder då uppskattar ett barnprogram gör att man blir alltmer angelägen om att själv tycka om det. Josefin beskriver något liknande. 2004 sändes *Allrams höjdarpaket*, där alla karaktärer var olika dockor som bodde på ett hustak och med den då populära dockkaraktären Allram Eest som presentatör av varje avsnitt. Josefin berättar:

- Den kommer jag ihåg att min pappa tyckte om. Han tyckte alltid om den här... när det var typ Franke såhär ”Ja det var en konstig tanke, Franke”. Det är så typiskt pappahumor såhär. Och det blev en grej, jag tyckte det var roligt att pappa såg på den och då ville jag också se på den.

Jag frågar sedan Josefin om hon tror att hon skulle ha följt kalendern det året om pappan inte hade uppskattat den och då säger hon att det tror hon inte, att det ”mest var kul att pappa gillade den”. Hon berättar också att pappan ibland hade citerat karaktären Franke som hon

nämner i stycket ovan. Det är ett scenario väldigt likt det som Eva beskriver; att man som barn uppskattar en förälders uppskattning av ett program mer än själva programmet, och därför vill se det. Jag frågar Josefin:

- Men minns du om du själv tyckte den var rolig?
 - Ja... ja den var väl lite kul men det var mest kul att... nej jag tyckte också om det här segmentet där det var den här dockan som hette Franke typ. Men det var mest kul typ att pappa tyckte det var kul.
 - Det var kul att se det tillsammans med honom då?
 - Ja. Precis.
 - Brukade ni se på TV tillsammans?
 - Nej, men när det hände såhär så tyckte jag det var väldigt kul när liksom ”a min pappa tycker också om det här som jag tycker om”. Så jag tyckte det var väldigt roligt.
- (utdrag ur intervju med Josefin)

Hon uppger att *Allrams höjdarpaket* var den sista julkalendern som hon minns att hon aktivt följde, även om hon har sett spridda avsnitt av senare års kalendrar.

Vinterkalender på sommaren

Julkalendern är ett program som produceras för att sändas i december och följa tittarna fram till julafton. Handlingen utspelas i realtid och speglar ”verklighetens” upptrappning inför jul, till exempel brukar avsnitt 13 ha Luciatema. På senare år har marknaden för äldre kalendrar utgivna på dvd vuxit. Eva har med sina barn sett flera julkalendrar på dvd. De har ett sommarhus i skärgården och där händer det att de sätter på ett avsnitt av en julkalender under regniga sommarkvällen eller när det inte går något lämpligt på tv. Eva berättar också att det ofta är julkalendrar de ser på till fredagsmyset. Hon tycker att det är praktiskt att det passar alla barnen och att produktionerna är väldigt välgjorda jämfört med en del barnfilmer som hon beskriver som ”skråniga” och jobbiga. Familjen ser inte särskilt mycket på tv och när det händer vill hon gärna sitta med barnen, men det klarar hon inte av om programmen är alltför högljudna och intensiva. Då är julkalendern bra. De har betat sig igenom *Lasse-Majas detektivbyrå*, *Pelle Svanslös*, *Dieselråttor och sjömansmöss* och *Mysteriet på Greveholm 2-Grevens återkomst* för att nämna några.

Här skapas en helt ny kontext för tittandet. Att karaktärerna agerar i en decembervärld där julen kommer allt närmare blir bara en del av fiktionen och speglar inte tittarens egen vardag längre. Friställd från det verkliga julfirandet blir det möjligt att se julkalendern som ett program eller en film bland andra. Åke kan också berätta om en julkalender som han har återsett som vuxen i ett helt annat sammanhang. För ett år sedan var han barnvakt för en åttaårig flicka. Hon ville se sin favoritfilm vilket visade sig vara *Sunes jul*, Åkes favoritjulkalender i tonåren. Flickan hade alltså inte någon relation till programmet som julkalender utan för henne var det en film bland andra. Eller inte riktigt, det var hennes favoritfilm. Om hon hade för vana att se julkalendern i december pratade vi inte om men jag

tror inte att det nödvändigtvis hade haft någon betydelse. Även Eva som har sett flera kalendrar på sommaren i vuxen ålder beskriver kalendrarna från barndomen som en stark del av den fridfullhet och trevnad som hon förknippade jultiden med. Detta kommer jag strax att återkomma till.

Decemberstämning

Det är intressant att jämföra med exempelvis Andreas utsaga om att se kalendern med dottern där han betonar det speciella eller ”mysiga”, ett ord som han av någon anledning vill använda med viss reservation, med själva konceptet julkalendern. Han återkommer till att vissa människor, däribland han själv, nog har en viss känsla för programmet. Att det rör sig om någonting extra som det därför är värt att göra något extra av, till exempel att tända levande ljus. Nedan berättar han om när han följde julkalendern som 22-åring 1982. Det var *Albert och Herberts jul* som var en förlängning av den populära TV-serien *Albert och Herbert* i vilken Sten-Åke Cederhök och Thomas von Brömssen spelade far och son Karlsson som arbetade som skrotsamlare i Haga i Göteborg. När kalendern gick bodde Andreas på studenthem i Lund. Det var flera av de tjugo boende som brukade se kalendern i det gemensamma köket.

- Kanske var vi de som kanske igen då om vi går tillbaks hade en viss mentalitet eller känsla av julkalendern att det var mysigt lite grand. Hemtrevligt, vi var i köket och tände lite ljus och vi fikade tillsammans och så. [...]
- Ljus verkar vara en viktig del av...?
- Mm, det tycker jag. Det tycker jag faktiskt. Det är det som är lite mysigt med det här landet vi lever i. Sverige. Att det är mörkt sådär och kallt och tända lite ljus då, det blir lite annorlunda stämning. Det är viktigt

Andreas betonar också hur december månad i sig försätter folk i en viss känsla av att längta efter gemenskap:

- Och jag tror att det gör litegrand just det här att det närmar sig jul, att man har lite den här mentaliteten och känslan att man tycker det är kul att göra nåt tillsammans eller ja tända ljus och sådär va.

Om man som Andreas gör en poäng av just juletiden och det svårgripbara som kallas julstämning, så blir det svårt att tänka sig programmet i en annan kontext som exempelvis ett sommarhus. Men för Eva blir detta fullt möjligt eftersom hon bedömer programmet som en välgjord produktion i jämförelse med mycket annan massproducerad barnkultur. Däremot beskriver hon kalendrarna hon såg som liten med liknande ordval som Andreas:

- När du frågar så kommer jag faktiskt ihåg att vi ofta åt apelsin. Att mamma satt och skalade apelsiner i oändlighet [skratt]. Och ibland klementin också men framför allt apelsin när jag var yngre. Det var liksom såhär det är väl just december när dom blev goda och vi tyckte alla väldigt mycket om apelsiner. Så det är lite sådär jullukt för mig. [...] Det var liksom ändå det här väldigt mysiga och julstämning och så förberedelsen inför att det skulle vara, det var rätt så välstädat i december är liksom min minnesbild

när jag var liten. Och att man hade de här, små dukar och massa bonader och det var tomtar och grejer och små massvis med olika smålampor och ljuslyktor och... stearinljus och sånt där att det liksom blir det här, väldigt stämningsfulla. Och då blev det också, det var mörkt ute och så såg man på den här julkalendern och så hade man dom här tända ljusen och lukten av apelsin och alltså det är, det kändes som att det var ganska fridfullt.

Programmet kan alltså ha en innebörd, representera en föräning om julen och en trivsamt lugn som många förknippar med högtiden, och samtidigt i en annan kontext få en annan innebörd. När Eva och barnen har sett julkalendrar på somrarna har programmet blivit en film som kategoriseras bland andra barnfilmer utan att vara förbunden till nedräkningen till julafton. Nedräkningen som sker i programmet blir bara en del av handlingen.

Kravfyllt tittande

Josefin berättar:

- Ja när jag var liten gjorde jag nog det [följde kalendern] men det var väl mest för att jag såg ju på Bolibompa när jag var liten. På kvällen då och då kom ju julkalendern och då såg jag den.
- Såg du det på morgonen också?
- Nej det gjorde jag inte
- Men tror du att du hade sett kalendern om den inte hade gått inom ramen för barnprogramtiden?
- Nää det tror jag nog inte jag hade gjort. Det var mer viktigt för mig att inte missa Bolibompa liksom.

Det som gjorde programmet viktigt var alltså att det var ett av programmen på Bolibompa, vilket i sig var en viktig vana eller ritual att se. Kalendern hade inte den särskilda status av att vara något lite extra, utanför andra program, en status som annars papperskalendern kan bidra till att förstärka. Josefin hade inte någon papperskalender som liten och såg främst programmet för att det sändes under Bolibompa. I jämförelse med exempelvis Andreas verkar inte julkalendern som fenomen ha någon särskild emotionell betydelse för henne. En förklaring till det kan vara att hennes pappa inte är uppvuxen i Sverige och inte själv har skolats in i kalenderritualen. Josefin beskriver en viss oförståelse inför den betydelse ett barnprogram verkar få för många människor. Hon uttrycker till och med en känsla av skuld som hon som liten kände inför att hon inte tyckte att kalendern var lika viktig som kamraterna gjorde.

- Men jag kommer ihåg att jag blev såhär lite... även om jag inte vart såhär julkalenderfanatiker och såhär tyckte det var jätteviktigt att kolla på, så fick jag nästan lite såhär, jamen lite dåligt samvete när jag slutade se på den att såhär "A jag borde kanske kolla på den, men det är så tråkigt och jag vill hellre typ spela spel". [...]
- Men att du ändå kände lite, nästan lite skuld över det fastän det kanske fanns fler som fortfarande såg på den?
- Ja. Eller en liten, en liten skuld och en liten sorg kanske att tiden går och att man inte är barn längre och man inte längre tycker det är kul att titta på barnprogram, liksom.
- Ja, för hade du den här känslan inför andra barnprogram också?
- Nej det hade jag ju inte.

- Hur kommer det sig tror du att du hade den just inför julkalendern?
- Jaa. Men det kanske är lite också för att det är många äldre som fortsätter se på den också. Och för många verkar det vara en väldigt viktig sak. Ja det var lite också man tänkte såhär, kanske kände lite skuld för att man inte tyckte den var så himla viktig.
- Var det nåt du kände när du fortfarande såg på den också?
- Ja det kunde jag känna lite. För jag var aldrig superintresserad av den liksom. Men det finns också nåt slags, jag tror det har med den här Julstämningen att göra att det finns något lite forcerande bakom det att man måste komma in i nån stämning och vara glad och förväntansfull och såhär, jag tror det har lite med det att göra, att man ska titta på julkalendern och bara "Å nu är det den här luckan nu är det inte många dagar kvar till julafton". [...]
- Men du menar att julkalendern lite kan bidra till det här forcerande?
- Ja. I alla fall om man inte tycker att den är så himla kul. För då tittar man på den och tänker att "A jag borde egentligen tycka att det här är jättemysigt och spännande och tänka på julen". Men egentligen är det bara tråkigt.

Josefins utsaga är intressant. Det hon visar är hur inte bara normer om hur man ska agera runt tittandet och öppnandet har betydelse, utan också hur man ska tänka runt det. "Julstämning" är en regel och det kan vara kravfullt. Det räcker inte med att se programmet, man förväntas också uppgå i en särskild sinnesstämning som tycks svårt att sätta fingret på för att kunna ingå i ritualen efter alla förväntningar. Gör man inte det kan sanktionerna bli en känsla av att hamna utanför en gemenskap. "Vid festen ska man vara på gott humör" skriver Bringéus i artikeln "'Uppvaktnings undanbedes'- Festen som trauma" (1979, 63) om de normkrav som fester och firanden ställer på deltagarna. Josefin tittade under premisen att det borde vara stämningsfullt och spännande, men kände inte att hon kunde försätta sig i den förväntade sinnesstämningen. Det blev extra tydligt när hon kom upp i tonåren och programmet började kännas för barnligt. Trycket på att upprätthålla den rituella normen var så stort att det faktiskt fick henne att försöka se programmet fastän hon egentligen inte kände någon lockelse i det. Även om hon själv främst såg julkalendern som ett roligt eller mindre roligt barnprogram var hon ändå medveten om en norm där programmet tillskrevs speciella värden i egenskap av just Julkalendern, och hennes känslor inför programmet påverkades av den normen.

Josefin är inte den enda av mina informanter som uppger sig ha tittat eller försökt titta på julkalendern utan att egentligen ha känt sig road av den. Åke minns kalendern *Stjärnhuset* som sändes 1982 när han var sex år. Kalendern var inte särskilt underhållande som han minns det. Temat var astronomi vilket han egentligen var intresserad av, men programmet var nog för svårbegripligt för ett dagisbarn. Det är *Stjärnhuset* vi diskuterar i följande intervjuutdrag:

- Men den här kalendern som inte var så rolig då, såg du på hela kalendern?
- Jag tror det ja. Det känns som att jag satt och plågade mig igenom det. [...]
- Men det tycker jag är lite intressant att du faktiskt ser på hela serien fastän du... inte gillar den?
- Ja. Det var kanske inte så mycket alternativ, nåt annat att se på och tv var väl ett roligt nöje på nåt sätt, fast inte den här var, och sen var jag väl som sagt lite ordentlig jag plågade mig igenom saker. [...] Vi tittade på tv efter maten och sådär och det var... då satt jag där och gjorde det.

Här handlar det inte bara om att programmet julkalendern ställde särskilda krav från omgivningen utan det handlar snarare om familjens egna tv-vanor. Det är i förhållande till de andra familjemedlemmarna som Åke kände ett potentiellt tryck att se på tv vid en viss tidpunkt, snarare än att som i Josefins fall känna en press från omgivningen utanför hemmet. I Åkes fall gäller det en rituell norm i det lilla familjesammanhanget och i Josefins fall julkalendertittandet som en ritual utvidgad till hela det sammanhang där programmet ses och omtalas som viktigt av alla människor i omgivningen.

Att utbudet av barn-tv var begränsat nämner även Eva och Andreas. Man såg det som gick, vilket också gjorde att man i princip delade programmet med alla jämnåriga. Detta återkommer jag i det sista empiriska kapitlet.

Att öppna kalendern

Någonting som skiljer ut julkalendern från andra barnprogram, utöver nedräkningen till jul genom varje avsnitt och de emotionella värden som programmet tillskrivs av många tittare eller före detta tittare, är att det finns en tillhörande papperskalender. Papperskalendern är en julkalender av klassisk typ med 24 luckor, en för var dag och en bild bakom varje lucka. Det som gör den unik är att motiven både på framsidan och bakom luckorna är hämtade från tv-programmet och det aktuella avsnittet. Utan programmet blir kalendern poänglös och det är svårt att tänka sig att någon skulle köpa den utan att följa serien. Programmets grundidé sedan starten i radio 1957 bygger på papperskalendern som följer programmet parallellt.

Lucköppnandet kan ses som en tydligt rituell handling för vilken vissa lagar eller normer råder och dessa kan man välja att antingen följa eller bryta mot. Men man måste ändå förhålla sig till dem (Moore & Myerhoff 1977, 17). Det finns också moment i lucköppnandet som informanterna läser in olika normer i och därför agerar olika utifrån.

Nedräkningen

Genom papperskalendern gör sig tv-programmet synligt i vardagen och förstärker nedräkningen till jul genom att göra den konkret. Ville säger:

- Det blir ju något väldigt konkret när du såhär räknar uppåt till tjugofyra, och såhär varje morgon får du såhär tillsagt till dig att nu är det precis såhär många dagar kvar liksom. Eller man räknar ju hur många luckor som är kvar, liksom "a shit det är bara fem dagar kvar" liksom. [...] Jo men just det där att det är ett tal som går uppåt och när det slår tjugofyra då jädrar alltså.

Det finns flera element under tiden före jul som syftar till att förkorta väntetiden eller att "ladda upp" inför det Stora Firandet. Orvar Löfgren skriver i artikeln "Drömmen om den perfekta julen-Stora julgrädet och andra traditioner": "Under 1900-talet har längtan till julen utrustats med allt fler mellanstationer, med advents- och lussefirandets expansion, med glöggriter på jobbet, julknåp på dagis och uppesittarkväll hos vännerna" (1991, 82). Julkalendern kan nog vara den metod att tygla förväntan och längtan som barnen först möter. När vi blir äldre kanske adventsljusstaken spelar en större roll i nedräkningen, vilket Ville påpekar vid ett tillfälle. Löfgren nämner även julkalendern och skriver att "lucköppningen har fått ytterligare dramatik genom radion och TV:n" (1991, 82). De julkalendrar med bilder som inte är kopplade till tv-programmet som säljs öppnas troligen endast inom familjen eller hemmet. Tv-papperskalendern däremot görs till en angelägenhet i media. Genom att öppna luckan på sin papperskalender med motiv från tv-programmet blir man delaktig i den officiella nationella nedräkningen till den 24:e december.

Oifrågasatt rituell norm

Öppnandet av luckan är en handling som upprepas enligt samma princip varje dag under den tidsperiod som hela kalenderritualen sträcker sig. Det finns en uttalad regel för hur öppnandet ska ske, nämligen en lucka varje dag och bara luckan som motsvarar dagens datum. Det är ingen av mina informanter som ifrågasätter denna ordning. Det är förgivettaget att det ska ske enligt en viss princip eftersom hela samspelet mellan kalender och program skulle bli meningslöst annars. Det finns andra exempel på liknande fenomen när konsumenten av en viss medieprodukt har på sitt ansvar att på eget bevåg följa upp med ett annat media som ska fungera som ett komplement. Ett exempel är de små boxar med sagobok, kassett och skiva som såldes åtminstone när jag var barn och bestod av förkortade upplagor av Disneyberättelser. Tanken var att barnet skulle läsa i boken samtidigt som det lyssnade på sagan som innehöll samma text, och med uppmaning från berättaren att vända blad när en signal gavs. Det finns likheter mellan detta exempel och hur kalendertittaren förväntas hålla sig på halster och öppna luckan när det är dags och inte innan. Men även om man inte ifrågasätter att det finns en norm för hur den rituella handlingen att öppna luckan ska ske, kan man givetvis bryta den medvetet. Tre av fem av mina informanter berättar att de någon gång har "tjuvkikat" bakom någon annan lucka än den aktuella dagens. Josefin hade ingen egen kalender som liten men lyckades titta in i sin åtta år yngre systers kalender:

- Jag kom ihåg att jag brukade titta, alltså lyckades titta på sista luckan, alltså tjugofyraluckan innan det var dags för man kunde liksom böja kalendern lite och liksom kika in och se bilden.

Åke beskriver hur det hände att han öppnade i förväg, men att han hade en stark övertygelse om att det inte var rätt att göra så. Han tyckte inte heller att det var bra att brodern alltid tjuvkikade och ibland kunde öppna hela kalendern:

- Hehe, jag skulle vilja säga nej. Men jag vet att min bror var mycket sämre på det [att öppna rätt lucka]. Att han gjorde det ganska ofta... Jag har säkert öppnat nån lucka sådär men jag var ganska ordentlig med att inte göra det.
- Du var ganska ordentlig med det?
- Ja. Medans brorsan som sagt, han kunde öppna alltihop nån gång i regel.
- Men hur kommer det sig att... alltså vad skulle hända om du öppnade luckorna för tidigt?
- Jag vet inte men jag var väldigt... ordentlig av mig. Gjorde mina läxor nästan lite i förväg och... jag var lite sån. Så att det var nog mer, bara mer att, så gör man inte.
- Man gör inte så? Varför gör man inte så?
- Ja-a. Det fanns ett slags... det var ett sätt att göra det på och skulle jag gjort på något annat sätt så hade jag gjort fel, helt enkelt. Och jag var nog ganska rädd för att göra fel när jag var liten.

Det är intressant hur han ger sin allmänna skötsamhet som en förklaring till att han åtminstone i teorin inte ville öppna en lucka vid fel datum, och att han beskriver att han frustrerades av att brodern ofta gjorde det. Man kan ställa sig frågan vem det är han öppnar luckan för, som skulle ta illa upp av att han öppnade fel. Han kopplar vad han beskriver som ett starkt ordningssinne och en rädsla för att göra fel som barn till sitt förhållande till lucköppningen.

Det intressanta är att även om han pratar om synsätt han hade i barndomen på ett distanserat sätt, använder han värdeladdade ord som att brodern var ”sämre” på att bara öppna dagens lucka. Han tar fortfarande den rituella ordningen för given och ser det som ett potentiellt regelbrott, om än ett tämligen oförargligt sådant, att skapa en egen ordning. Exemplet med Åke visar tydligt hur starkt invanda premisserna för ritualen är. Att agera på ett annat sätt än det föreskrivna blir en förbjuden eller i alla fall inte ordentlig handling, fastän den inte påverkar någon annan än en själv då de flesta av informanterna har haft en egen papperskalender i barndomen. Den typ av ordval som antyder att det rör sig om en något förbjuden handling förekommer i de flesta utsagor om att öppna en annan lucka. Eva säger:

- Jag tror att vi tjuvkikade rätt ofta, inte så att vi öppnade men man kunde liksom kika in i, om man öppnade lite grand. Tittade in.

Det är intressant hur detta agerande i utsagorna blir benämnt som en lite förbjuden handling, fastän det egentligen inte har några särskilda konsekvenser utöver att en viss lucka redan är öppnad på ett visst datum. Alla ritualer har regler eller någon medveten struktur, uttalat eller outtalat (Bringéus 1988, 253). Det är vid regelbrott som reglerna blir synliga och här är det väldigt tydligt hur viktigt det är att ordningen finns, även om den inte alltid efterföljs. Poängen är att informanternas sätt att tala om att öppna en annan lucka än dagens som ”fel” eller som att ”tjuvkika” visar hur stark den rituella normen är. Ville kommenterar skämtsamt ”jag var inte en rebell när jag var liten” när jag frågar om han har öppnat någon annan lucka än dagens någon gång. Även om man tjuvkikade själv var man medveten om att man då bröt mot kalendertittandets givna ”regler”.

Lucköppning i tv

En annan aspekt av kalenderöppnandet som tycks ha viss betydelse är när i förhållande till programmet luckan öppnas. I slutet av varje avsnitt framträder en programvärd med en kalender som öppnas i studion, med uppmaning till tittarna att göra samma sak. Både Åke och Ville hade för vana att som barn öppna luckan tillsammans med tv-värden men deras tankar om det skiljer sig från varandra. Ville såg det som en praktisk lösning att följa mallen som gavs av värden, men berättar att han lika gärna kunde öppna luckan före programmet, om han hade missat morgonens sändning och planerade att se repriserna på kvällen.

- Jag har för mig att vi öppnade tillsammans med värden
- Ni gjorde det? Hur betydelsefullt var det att öppna den samtidigt?
- Alltså, inte jätte. Det var bara det att vi gjorde det. För det hände ju också det att man missade liksom, på morgonen och kollade på kvällen. Och då har jag för mig att vi kunde öppna innan också. Jag tror, det kändes naturligt bara. Det kändes som att det var som nån sorts instruktionsbok liksom, man fick en instruktion att såhär: programmet, sen öppna luckan. För att det var så de gjorde på teven.

Det var en mall som Ville och brodern följde, men de tolkade inte in något ”rätt eller fel” i det. Att öppna samtidigt som tv-värden hade ingen betydelse utöver det praktiska, och var inte

en viktig regel att hålla sig till om det var mer praktiskt att öppna före programmet. För Åke fanns en känsla för ett mer korrekt och ett mindre korrekt sätt att sköta lucköppningen:

- Ja som sagt, följde det ganska slaviskt och själva julkalendern var en stor del att man fick öppna luckan *efter*. Man såg avsnittet först och sen så öppnade de gemensamt på teven, och samtidigt så gjorde man det.
- ja du satt och öppnade tillsammans med...?
- mm
- Och ibland var det väl nån förklaring. Till vad det var också. Kan jag tänka mig eller nån slags prat om vad som var bakom luckan och var det var och sådär.
- Var det också en typ av... citationstecken fusk att öppna innan avsnittet?
- Jag tyckte nog det ja. Jag ville ha det som det skulle enligt mig.
- Som det skulle?
- Som det skulle ja.

Åke är den enda av mina informanter som verkar ha sett det som ett ”regelbrott” att öppna före programmet på samma sätt som att öppna luckan fel dag. Eva beskriver det som att det var viktigt att öppna före tv-värden eftersom det var tråkigt att de skulle visa bilden först. Josefin ville se bilden i luckan som en föraning om innehållet i dagens programavsnitt. De betraktar inte alls detta som ett normbrott och benämner det inte som ”tjuvkikning”, ett ord som upprepas i utsagor om att titta i en lucka i förväg. Att öppna med tv-värden är alltså för de flesta av mina informanter inte en norm som skulle följas eller brytas utan bara ett förslag från tv:s sida som man kunde förhålla sig som man ville med. Men Åke är inte ensam. I Anna Nygårds C-uppsats från 2003 ”Julkalendern- ”lite lycka mitt i vintern””, citeras en 41-årig man som författaren kallar Frans:

Jo men det är ju det, att du måste ju vänta tills man öppnar luckan i teve. Innan dess så är det ju fusk liksom att titta på den då. Måste ju vänta tills det är lucköppning efter och då öppna va. Och tittar (Nygård 2003, 22).

Det råder alltså inte konsensus runt den här aspekten av lucköppningen. Det uppvisar en konflikt mellan deltagarna i ritualen. Inom ramarna för den rituella ordningen kan moment av kaos eller oordning ingå (Moore & Myerhoff 1977, 7). I det här fallet är inte deltagarna överens om huruvida tiden för dagens kalenderöppnande är en del av de helt styrda handlingsmomenten eller om den tillhör det mått av spontanitet som kan rymmas ”inom ramarna”.

Kalenderkonsumtion

Papperskalendern får föga mening om man inte följer serien, men serien kräver inte kalendern för att kunna ses. Alla mina informanter förutom Josefin är uppvuxna med papperskalender. Eftersom den måste köpas separat tillförs därigenom ett element av konsumtion. Att programmet binds till ett materiellt föremål som läggs ut i butikerna från mitten av november

bidrar givetvis till att förtäta förväntningarna på det. Det framstår genast som viktigt utanför tv:n, vilket det ju också ofta blir i tittarnas vardag. Det är en aspekt av julkalenderkonceptet som det går att vara kritisk mot. Ville diskuterar:

- Jag tycker inte riktigt om den här köphetsen av att man förlorar en dimension i programmet om man inte har julkalendern. Jag tycker det är...
- Är det en hets runt det?
- Ja. Det är ju konsumtionshets tycker jag
- Men tycker du att man märker av den hetsen? Att man förlorar en dimension om man...?
- Jaja man förlorar ju en dimension. [...] Ja det tycker jag. Jag tycker att man missar en dimension om man inte har kalendern. Sen är kanske konsumtionshets lite att ta i men det är ändå så att, det är ändå pengar som måste läggas på att kolla på julkalendern.

Att binda en film eller en tv-serie till en separat materiell produkt kan givetvis vara ett sätt för producenterna att fixera barnens intresse. När du väl har köpt kalendern är det inte lika troligt att du kommer att tröttna på att följa programmet. Likaså är det troligt att du köper en dvd när du har sett en film på bio och köpt leksaken till. Ett exempel från Villes barndom som också kan vara exempel på samma fenomen är Pokémon, det enda program som han följde med sin bror utöver kalendern. Där kan tv-tittandet kompletteras av diverse spelkort, tv-spel och leksaker. En skillnad är dock att ursprunget är spelen som tv-serien och all annan kommers egentligen har till syfte att öka intresset för. Men det hindrar inte att den enskilda tittaren kan presenteras för tv-serien först och sedan börja intressera sig för de andra produkterna som en förstärkning av historien som utspelas i rutan. Det som skiljer julkalendern från dessa exempel är dock att papperskalendern följer händelseutvecklingen parallellt med tv-serien och blir direkt meningslös utanför sitt sammanhang. En leksak som föreställer en karaktär från en Disneyfilm kan vara en fullgod leksak och för barnet som inte har sett filmen den kommer ifrån behöver inte leken sakna en dimension. Däremot känns det inte sannolikt att någon skulle betrakta tv-kalendern som en vanlig bildkalender utan att följa serien.

Papperskalendern påminner om att det inte bara är ett barnprogram i december, det är den stora nedräkningen till julafton och "Då jädrar" som Ville säger. Utan kalendern blir programmet just ett barnprogram bland andra barnprogram, vilket givetvis kan vara helt tillräckligt.

Att prata om kalendern

- Alltså saker som hände pratade man om på skolgården dagen efter och sådär och... säkert just Albert och Herbert när det hände roliga saker att man pratade om det och kanske härma dem lite och sådär.
- Gjorde man det?
- Ja men det förekom att man liksom skrattade åt det som hade varit och berättade kring det och så.
(utdrag ut intervju med Åke)

Eftersom julkalendern är ett program som de flesta barn och unga i Sverige nog har sett ibland är det naturligt att det blir ett ämne att diskutera när barngrupper möts. Nästan alla informanterna beskriver att kalendern diskuterades bland kamraterna i skolan.

Grund för grupperingar

Eva som är född i början av 1970-talet säger att det var ett ämne som engagerade i mellanstadiet. En kalender som klasskamraterna hade delade åsikter om var *Lille Luj och Änglaljus i strumpornas hus* med Staffan Westerberg från 1983. Hon berättar att det kunde bildas grupperingar mellan de barn som gillade serien och de som inte gjorde det:

- Man fick ju stå upp för ifall man tyckte att det var bra eller om man tyckte att det var jättetråkigt, det var mycket det det handlade om också. Inte bara vad handlingen var.
- Minns du vem det var som...?
- Nej men det var nog de närmaste kompisarna, egentligen. Jag lekte rätt mycket med två tjejer. Och jag tror att det var mycket vi men sen också lite i större gruppen då, att det var på rasterna eller så att man ändå kom att prata med andra också. Vad de tyckte och man gick ihop i olika gäng och tyckte till om detta.
- Man gick ihop i olika gäng och tyckte om det?
- Ja alltså så att man liksom mera "Ja men jag tycker också att den är bra", och så pratade man ihop sig liksom och så hade man argument mot de andra som då inte tyckte det. Alltså det blev på nåt vis ändå en rätt stor grej. Även om det inte var så att man kanske egentligen hade så starka åsikter om det. Så blev det liksom en grej kring det på skolgården. [...] Jag ser liksom framför mig detta med att man var på skolgården och, vi lekte ju väldigt mycket hoppade hage och kastade bollar och såna här att man då liksom, då var man ju rätt många på samma ställe. Som liksom började prata och snacka och så var det alltid några lite kanske inte tuffare killar men liksom några lite mer tongivande som gärna hördes och syntes och då skulle man på något vis argumentera mot dem och så men det var ändå inte uppdelat tjejer- killar utan det var lite olika. Och så sa de att "Jamen hon tycker så", eller alltså att man också talade om vad andra tyckte det blev liksom outat där. Så att alla blev liksom indragna i detta.

Personligen har Eva aldrig sett film och tv som särskilt viktigt för sakens skull men skolkamraterna kunde bli mycket engagerade, vilket stycket ovan visar. Mellanstadieåldern är den ålder som de andra informanterna också hänvisar till som tiden då kalendern var ett stort diskussionsämne.

Att ha sett eller att inte ha sett

Julkalendern sänds en gång på morgonen och en gång på kvällen. En del tittare har för vana att se programmet på morgonen och andra brukar se det på kvällen. En konflikt kan uppstå mellan de som har sett dagens avsnitt och de som inte har sett det. De som har sett kan antingen anstränga sig för att prata tyst och inte avslöja, eller avslöja medvetet för de som inte än har sett och planerar att se det på kvällen. Eva och Åke som gick i mellanstadiet under 1980-talet nämner båda det begränsade utbudet barnprogram som ett skäl till att kalendern var programmet som Alla såg. Men även Ville berättar liknande om när *Håkan Bråkan* sändes när han gick i femman. I nedanstående citat beskriver han hur det var att missa morgonens avsnitt och komma till skolan där klasskamraterna pratade om dagens avsnitt:

- Det hände ju att man råkade höra folk som snackade liksom det är ju inte bara såhär, folk snackade ju inte om julkalendern enbart när de kom in på morgonen, det kan ju vara att det är två kompisar som sitter på olika ställen i klassrummet som snackar om det på lunchrasten. Det är ju det som är den eviga förbannelsen av att missa det på morgonen. Då är man utsatt hela dan liksom. Man vet aldrig när spoilers slår till.

Även om han medvetet använder en överdrift när han kallar det ”den eviga förbannelsen” att missa programmet på morgonen visar han ändå att det fanns en spänning. Man ville undvika att höra handlingen innan man fick chansen att se repriserna själv. Samtidigt berättar han om klasskamrater som medvetet ville avslöja handlingen för de som inte hade sett.

Faktum är att den typen av diskussion som äger rum på skolgården eller i klassrummet före lektionen verkar ha förändrats väldigt lite över tid. Mina informanternas berättelser liknar varandras fastän de talar om skilda decennier. Två roller eller positioner som syns i utsagorna är *Den som har sett dagens avsnitt* och *Den som inte har sett dagens avsnitt*. Ingen av informanterna nämner de klasskamrater som inte följde julkalendern, men det är ju ett rimligt antagande att den gruppen också fanns. Man kan tänka sig att den gruppen blev osynliggjord eftersom de inte tog plats i diskussionerna. I citatet ovan beskriver Ville hur det är att missa ett avsnitt och försöka undvika att få handlingen avslöjad för sig i skolan. Att dagens program kommer att tas upp för diskussion är alltså förgivettaget. De två positionerna kan få performativ karaktär. Ville berättar:

- Jag har för mig det att när man hade kollat på kalendern på morgonen och kom till skolan så var det såhär att man snackade ju ändå om det och så var det nån som höll för öronen och gick ut ur rummet.
- Varför då?
- För att de inte hade sett det än. [...] Nej men man snackade ju ändå om det. Och så skulle nån skrika ut vad det var bakom luckan och liknande. Såna grejer.

Han beskriver hur den som har missat går ut ur klassrummet med händerna för öronen på ett som det tycks demonstrativt sätt. Lika demonstrativt visar någon att man har sett programmet genom att skrika ut handlingen. Det uppvisar en konflikt mellan innehavarna av de två positionerna. Den som har sett vill medvetet avslöja medan den som inte har sett vill undvika

att få handlingen avslöjad före kvällen. Ville går inte in på vem som skrek ut handlingen till vem, och det är oklart om det skedde mellan parter som på något vis stod i konflikt sedan innan eller om det skapades i kalenderkontexten.

Skolgården som arena för rituellt beteende

Att gå till skolan och prata om dagens kalenderavsnitt kan i sig betraktas som en förlängning av ritualen som själva kalendertittandet i sådant fall bara är ett delmoment av. Diskussionerna i skolan är en handling som upprepas varje dag efter vissa premisser som är likartade för till exempel Eva som såg kalendern under 1980-talet och Ville som såg den under 2000-talet. Evas exempel visar hur diskussionerna kunde användas för att skapa grupperingar. Med anknytning till Moore och Myerhoff (1977, 16) är det rimligt att påstå att tittandet och diskussionerna om det åtminstone tillfälligt påverkar de sociala relationerna i klassen. Nya band knyts när man går utanför sin egen lilla kompisgrupp och ”snackar ihop sig” som Eva säger. På så sätt kan ritualen bidra till att förnya klassens sociala struktur. Men den bekräftar också en invand struktur. Eva beskriver hur man skulle argumentera mot vissa killar som hon beskriver som lite mer tongivande. När dessa killar väljs ut som ”de man ska argumentera mot” kan de därigenom få sin position som tongivande bekräftad. Diskussionerna kan också synliggöra konflikter mellan olika grupper i klassen eftersom hon beskriver att man medvetet argumenterade mot vissa personer som det som jag tolkar det fanns en slitning med redan innan.

Fester som innesluter vissa kommer per automatik att utesluta andra. Det finns alltid känslor av utanförskap parallellt med gemenskap i samband med högtiden och firanden, skriver Bringéus (1979, 60). Att inte ha sett avsnittet som klasskamraterna diskuterar kan mycket väl innebära att man åtminstone tillfälligt hamnar utanför gemenskapen. Men ovanstående exemplen på hur diskussionerna i skolan kan skapa grupperingar eller konflikter måste inte vara exempel på hur gemenskapen splittrades. Tvärtom kan det ha verkat som bekräftare och förstärkare av en gemenskap i gruppen eller klassen där alla har sina positioner som de agerar utifrån. Jag kan tänka mig att killen (Ville säger senare att det var en kille) som gick ut från klassrummet med händerna för öronen egentligen inte skulle ta vidare illa vid sig om han fick höra handlingen och den som skriker ut vad som har hänt gör knappast det med syftet att skapa verklig osämja. Man kan se det som en iscensatt konflikt som i själva verket kan verka för att förstärka samhörigheten och bekräfta gruppens gemenskap. Iscensättande är ett av de ritualens kännetecken som Myerhoff och Moore tar upp (1977, 7). Att det handlar om ett iscensättande eller ett spel antyder också Eva när hon säger att det blev diskussion fastän man egentligen inte hade så starka åsikter i frågan. Jag får intrycket av att man snarare diskuterade för diskussionens skull. Att bjuda in till diskussion om avsnittet alla har sett kan vara ett sätt att bjuda in till gemenskap. Men varje gemenskap fodrar att någon hamnar utanför. Att då

aktivt agera ut en roll som Den som inte har sett skulle kunna vara ett sätt att ändå involvera sig själv i gemenskapen.

Tv-ritualer som skapare av rituell gemenskap

Karin Becker skriver i en artikel om stora tv-program som samlar många människor som en ritual och nämner *Kalle Anka och hans vänner önskar god jul* som exempel (1995, 244.) Detta exempel ligger nära mitt område i och med att det sänds vid samma högtid, men skiljer sig eftersom det är centrerat till en dag på året i stället för att pågå genom hela december. Kalle Anka bekräftar att julen faktiskt har kommit medan julkalendern trappar upp spänningen inför den. En viktig poäng i de tv-ritualer som Becker nämner är hur de samlar människor och skapar relationer mellan personer som inte känner eller ens träffar varandra. Att ritualen skapar nya band är inte förbehållet populära tv-program som drar stora tittarmassor. Ett exempel från kristen religionsutövning är nattvarden som inleds av prästens ord "Så är vi fastän många en enda kropp, ty alla får vi del av ett och samma bröd". Det är en uttalad strävan att förena människor. Mindre uttalad, men inte desto mindre effektiv, kan den till exempel vara när en skolklass och föräldrar stämmer upp i allsång av *Den blomstertid* på skolavslutningen. Massmedia som tv skapar en känsla av alla gemenskap med människor på olika platser som ser programmet. Man tittar på ett program som kalendern "tillsammans" med tittare över hela landet, även om man i den direkta närheten oftast sitter med närmsta familjen eller ensam. Genom att man delar ritualen skapas på så vis relationer till alla andra tittare, ett exempel på hur ritualen skapar nya sociala strukturer och gemenskaper. Men denna gemenskap är en teoretisk gemenskap på samma sätt som exempelvis idén om nationen bygger på en tänkt gemenskap och etnicitet bygger på ett tänkt släktskap (Anderson 1983, 49). Det är inte förrän man delar sina tittarerfarenheter med andra som har deltagit på sitt håll som gemenskapen som ritualen ger upphov till blir konkret och överskådlig. Det sker i mötet med kamraterna i skolan. Det är där det befästs att man har deltagit i en ritual tillsammans, och de följande diskussionerna utgör ett delmoment som i sig är beroende av konkret närvaro av de andra deltagarna.

Jag undviker att betrakta den grupp elever som inte följde programmet som deltagare i en rituell aktivitet i skolan. De måste givetvis förhålla sig till det faktum att flera eller de flesta av skolkamraterna delar en tittarerfarenhet, och det är rimligt att tänka sig att deras agerande under skoldagen i någon mån påverkas av detta. De är de som står på utsidan och därför kan bidra till att ringa in gruppen som deltar. Men om jag skulle se dem som deltagare i ritualen genom denna position skulle gränserna för vad som är ritual bli alltför upplösta. Jag skulle närma mig ett förhållningssätt där "allt" är ritual och alla är potentiella utövare, och då skulle begreppet i stället bli innehållslöst.

Inte som att diskutera andra barnprogram

För de som följer barnprogrammen kommer till sist en tid när det inte längre känns lika naturligt att titta. Åke beskriver i nedanstående stycke hur kalendern särskilde sig från övriga barnprogram på den punkten:

- Jag kan tänka mig att lite senare ålder, säg uppåt högstadiet och sådär så kanske det var lite töntigt att se på barnprogram men julkalendern var lite mer accepterad.
- Var det så?
- Jag kan minnas det så eller, jag tror det.
- Varför tror du det då?
- Ja men dels det här att man skulle försöka vara lite mer vuxen och inte vara ett barn så att säga. Så då höll man sig från det men julkalendern var, det var inte riktigt barnprogram så tror jag utan man kunde komma undan med det för att lite tradition kanske, det var så det var... lite som att se på Kalle Anka på julafton det höll i sig ganska länge också även om jag var äldre än ett barn. [...]
- Jag minns det som att kalendern kunde man diskutera kring och prata om att man hade sett eller inte och... medan nej barnprogram var inte så mycket utan det var mer då liksom film och kanske andra tv-program och sådär, vi pratade om.

Även Josefin nämner att flera kamrater fortsatte att se på kalendern i tonåren medan övriga barnprogram föll bort. Kalendern kunde alltså diskuteras i skolan jämte diskussioner om film och tv-serier för äldre eller vuxna. Åke hänvisar till vaneaspekten; att det var mer legitimt att se på julkalendern eftersom det var "så det var". Det tycks som att även ventilerandet av programmet i skolan var en del av det invanda beteendet. Konceptet kalendern innefattar både tittandet, öppnandet av luckan och att sedan prata om det i skolan. Som Åke beskriver det verkar det ha varit en allmän mening bland klasskamraterna att kalendern gick för sig på ett annat sätt än andra barnprogram när de kom upp i högstadiet. En fråga som kan ställas är på vilken punkt programmet egentligen skiljer sig från andra barnprogram, som skulle göra det mindre "barnsligt" från en fjortonårings synvinkel. Att en del kalendrar har varit populära i flera åldersgrupper är sant, men det gäller för många program som i huvudsak produceras för barn. Det handlar alltså inte om programinnehållet utan snarare att julkalendern ses som en kategori för sig, det är en del av jultiden och julfirandet snarare än en del av barnprogrammen. Och julen är inte barnslig att fira för att man blir tonåring.

Sammanställning och diskussion

Julkalendern kan fungera som en upptrappning inför julen och den tillhörande papperskalendern blir en förstärkning av detta. Programmet är en del av den stora ritual som är Julen och tittandet på den utgör också en ritual i sig. Till viss del är det ett metaprogram i och med att det alltid avslutas med lucköppning i rutan. Det tycks vara ett program som ibland är viktigare som koncept än som enskild produktion. Om årets kalender är sevärd är det givetvis ett stort plus, men många kommer antagligen se den ändå, åtminstone till viss del, just för att det är Julkalendern.

Det är ett program, eller egentligen ett antal tv-serier som engagerar, men inte bara för programinnehållet i sig. Många gånger är det snarare konceptet julkalendern som får folk att reagera. När ett tv-program engagerar så många människor, inte minst vuxna fastän programmet i huvudsak produceras för barn, är det rimligt att anta att det representerar värden utanför sig självt. Ett drag riter i allmänhet har är att de representerar och synliggör värden som är centrala för en kultur eller för individen (Moore & Myerhoff 1977, 16). För mina informanter är dessa värden varierande. Programmet och tittandet på det har inte samma mening för olika personer. Syftet med denna uppsats är att undersöka vilken funktion och mening SVT:s Julkalender kan tillskrivas av olika människor.

Det sociala tittandet

Andreas talar om att se på julkalendern med omhuldande ordalag och använder ord som ”mysigt” och ”hemtrevligt”. Gemenskap är det egentliga målet med tittandet och därför skulle det inte vara någon poäng för honom i att se programmet ensam. Med hänvisning till Myerhoffs och Moores påstående om att ritualer påverkar sociala relationer (1977, 16) kan det påstås att han använder kalendern för att bekräfta banden till dottern. Det kan också ses som att de stärker banden genom tittandet tillsammans. Författarna skriver även att ”*a ceremony activates or presents selected ideas necessarily related to larger cultural frameworks of thought and explanation*” (1977, 16). Familjen och vikten av gemenskap kan ses som sådana kulturella tankemodeller som för Andreas synliggörs genom tittandet på kalendern. Ett annat värde är det av kontinuitet och igenkänning. Andreas återkommer flera gånger till *Teskedsgumman* och hur mysigt det var att se den som sjuåring. Han säger att vissa människor, däribland han själv, har en viss känsla för att julkalendern är något hemtrevligt och stämningsfullt utöver vardagen. Denna stämningsfullhet och hemtrevnad kommer just av igenkänningen och kontinuiteten. När man som barn följer kalendern handlar det om förvisningen om att programmet sändes förra året och kommer sändas nästa år med vilket skapar en trygghet och kontinuitet. När man som vuxen ser programmet, till exempel när Andreas såg *Albert och Herberts jul* på studenthemmet, handlar det om att känna igen och

återvända till ett fenomen som man var välbekant med som liten. Band knyts till de andra studenterna när de fikar och ser på programmet tillsammans, men band knyts också bak i tiden till mamma och syskonen som han fikade och såg programmet med som liten.

Detsamma gäller när han idag ser programmet med dottern, då upprätthåller han band till det förflutna som inkluderar både studentboendet i Lund och barndomshemmet.

Påverkan från omgivningen

Andreas, som läser in dessa starka värden av ”mysighet”, har en specifik förväntan på hur kalendertittandet ska gå till. Han tänder ljus och tar fram fika för att upprätthålla den stämning som han förknippar kalendern med. Blumer hävdar att ens tolkning av ett ting beror av hur andra människor agerar mot ens förhållande till tinget (1986, 4). Att Andreas tillskriver kalendern denna speciella mening är något han har fått med sig hemifrån. Det beror sannolikt på hur hans mamma introducerade honom för kalendertittandet som en mysig sak att dela, och eftersom han tolkar det som en aktivitet med det underförstådda syftet att stärka en gemenskap eller skapa en viss stämning skulle han knappast se programmet ensam. Det är inte det som är meningen med kalendern.

För att jämföra med Josefin är det rimligt att anta att hennes pappa som är uppvuxen utomlands troligen inte agerat mot just programmet julkalendern på ett särskilt sätt genom att till exempel köpa en papperskalendern till henne som liten som markerar en skillnad gentemot andra barnprogram. Därför ser Josefin programmet främst som ett vanligt barnprogram vilket delvis påverkar hennes agerande på så sätt att hon exempelvis inte går upp extra tidigt för att se programmet. Det som var viktigt är i själva verket Bolibompa och det ansträngde hon sig för att inte missa. Det faktum att hon inte betraktar kalendern som annorlunda än andra program gör henne också oförstående inför hur andra människor både som barn och som vuxna verkar tycka att programmet är särskilt viktigt. Ändå var hon medveten som barn om att programmet för många skolkamrater var mycket viktigare än för henne och hon beskriver att detta nästan gav henne en aning skuld känslor, inte minst när hon i trettonårsåldern tappade intresset för programmet. Hennes tolkning av situationen, att programmet förväntades vara viktigare än vad hon kände att det var, var ett resultat av andra människors agerande i samband med programmet, för att återknyta till Blumer igen (1986, 4). Genom att till exempel prata om programmet i skolan visade omgivningen att det var ett program som man förväntades engagera sig i. Detta påverkade hennes agerande så att hon till och med försökte titta utan att egentligen finna något nöje med det. Man kan också säga att förväntningarna och normerna runt ritualen var så starka att de påverkade hennes beteende.

Den forcerande ritualen

Josefin talar om något ”forcerande” med julen. Jag skulle säga att hon sätter fingret på grundläggande förväntningar och normer runt vårt största högtidsfirande, och hur det känns att bryta mot dem. Bringéus skriver att festdagar ofta bryter vardagens normer och tillåter ett annat beteende, men att seden i sig också innefattar normer och krav. ”Seden har aldrig tolererat att någon avviker” (Bringéus 1989, 253). I fallet julkalendern och säkert inom många av de många små ritualer som tillsammans skapar Julen påbjuder normen inte bara ett visst agerande utan en viss sinnesstämning, det svårgripbara vi i vardagslag kallar ”julstämning”. För en del kommer denna stämning av sig själv. Det finns en förväntan på att den ska uppstå vilket i sig driver fram den. För andra känns den påtvingad. Bringéus skriver i ””Uppvaktnings undanbedes”- Om festen som trauma” om kraven festen ställer på den inbjudne. Det viktigaste kravet som inte går att bortse från är att man måste vara på gott humör vid fest. Detta är, skriver Bringéus, ett av skälen till alkoholens stora betydelse vid firanden och högtider (1979, 63). Att se på när omgivningen laddar upp för Festernas Fest kan kännas både ångestladdat och krävande om man själv av någon anledning inte ser fram emot firandet. Ett program som julkalendern som sänds varje år under vår största högtid kommer naturligt att bära med sig de många olika känslor som högtider väcker. Ritualer kan synliggöra konflikter som annars ligger ”under ytan” i en kultur eller ett samhälle (Moore & Myerhoff 1977, 16). Kalendern kan väcka de känslor och konflikter som julen kan förknippas med.

Ett program för alla eller ett barnprogram

Utifrån den mening Josefin tolkar in i fenomenet blir det, som påpekats tidigare, märkligt att många vuxna följer ett program som produceras för barn. Hon tycker fortfarande att det är ”överdrivet” att många människor även i vuxen ålder lägger ner tid och kraft på att engagera sig och till exempel klaga på att årets kalender inte motsvarar idealet från deras egen barndom. Deras och hennes tolkning av programmets mening skiljer sig radikalt från varandra. För Josefin som ser det som ett barnprogram blir deras agerande oförståeligt när de engagerar sig så i programmets utformning som vuxna. Men för de människor som tolkar programmet som bärare av värden utöver att vara ett barnprogram blir det naturligt att bry sig om utformningen även som vuxen.

Till exempel Eva tycker att en lyckad kalender ska innehålla något för både vuxna och barn. Den åsikten bygger på tolkningen av kalendern som något annat än ”bara ett barnprogram”. Däremot tycker hon att äldre kalendrar kan betraktas som välproducerade barnfilmer som kan ses i ett helt annat sammanhang. När en julkalender ses i ett annat sammanhang än just till julen friställs den från att vara en del av högtidsfirandet. Ritualen som ett sätt att motverka kaos får ett mycket konkret uttryck i samband med kalendern eftersom både programmet och papperskalendern är en hjälp att räkna ner till julafton och hålla ordning på hur många dagar

det är kvar. När kalendern ses i ett annat sammanhang försvinner den funktionen. Det blir en underhållande film eller serie där nedräkningen till jul blir en del av fiktionen.

Julkalenderns rituella drag

Kalendertittandet har många formella drag som gör att det kan betraktas som en ritual. Under ett visst antal dagar, det vill säga från första till 24:e december, ses ett avsnitt om dagen. Den rituella aktiviteten ramas tydligt in av programmets sändningstid. Till denna praktik läggs öppnandet av papperskalendern, en handling som repeteras varje dag med fasta regler för hur öppnandet ”får” gå till. Även den som någon gång har öppnat en annan lucka än den aktuella dagens ser detta som ett tydligt ”brott” mot ritualens regler. Att öppna luckan är en speciell handling (Moore & Myerhoff 1977, 7) som särskiljer julkalendern från andra barnprogram. Att inte ha en papperskalender till kan innebära att man inte uppfattar denna särskiljning. Både öppnandet och tittandet på kalendern är underordnat en viss ordning (Moore & Myerhoff 1977, 7). Faktum är att programkonceptet i sig bygger på ordningsskapande. I grunden är programmet och kalendern ett sätt att räkna ner till julafton och hålla ordning på dagarna som är kvar.

En förlängning av ritualen är när kalendern blir till diskussionsämne i skolan. Eftersom kalendern är ett program som i många år har varit mycket populärt och setts av de flesta barn i Sverige har det också varit ämne för diskussion på många skolgårdar. Evas berättelse om hur man ville argumentera mot vissa killar skulle kunna framvisa hur sociala hierarkier bekräftas i diskussionen. Hon berättar också hur olika grupperingar bildas vilket är ett exempel på hur ritualer kan användas för att antingen omorganisera sociala ordningar och relationer eller bekräfta de gällande (Moore & Myerhoff 1977, 16). Kalenderdiskussionerna tycks kunna göra båda. När de som gillar programmet går ihop mot de som inte gillar det kan man säga att nya tillfälliga relationer bildas. Men den befintliga sociala ordningen bekräftas också när man väljer att tala emot elever som redan har en position i klassen av att vara de med starka åsikter som hörs. Att säga emot de ”tongivande” är ett sätt att göra motstånd mot deras position som just tongivande, vilket i sig blir en bekräftelse av denna position. Diskussionerna om kalendern vill jag se som en förlängning av ritualen eftersom det sker på ett förutsägbart sätt i skolan varje dag under den tid då programmet sänds. Kalendern som samtalsämne får här rollen av att förtydliga de sociala rollerna i klassen. Eva säger att det kunde bli ett stort diskussionsämne även om eleverna i botten inte hade vidare starka åsikter om ämnet. Det tycks snarare röra sig om en slags symboliska konflikter, vars syfte är att bevara ordning bland de sociala positionerna i klassen (Moore & Myerhoff 1977, 17). Man skulle kunna säga att det rör sig om ett slags spel, där man medvetet intar rollerna av att vara För eller Emot. Ett annat exempel på hur pratet om kalendern blir en del av ett slags framförande är Villes berättelse om när en pojke teatraliskt sätter händerna för öronen och lämnar klassrummet

medan en annan skriker ut handlingen i morgonens kalenderavsnitt. Moore och Myerhoff skriver om ritens performativa inslag där deltagarna har vissa roller (1977, 7). Det tycks snarare handla om en slags iscensatt osämja bland kamrater snarare än en verklig konflikt. Denna iscensättning kan mycket väl verka som stärkare av de sociala banden snarare än som omskakare av dem. På det sättet skulle jag hävda att denna explicita konflikt skiljer sig från den implicita konflikt som Josefin upplever i förhållandet till omgivningens förväntningar på hennes förhållande till programmet. Kalendern kan alltså fungera som bekräftare eller befästare av sociala gemenskaper på två sätt: dels genom det faktiska tittandet som kan vara en betydelsefull gemensam aktivitet, dels genom hur programmet ventileras och diskuteras när barnen möts i skolan.

Mening i tittandet

Programmet kan vara meningsfullt på olika sätt. För Ville verkar det främst ha handlat om att inte vilja missa programinnehållet. Detta är bland annat betydelsefullt för att kunna delta i det sociala spelet i skolan. När däremot Andreas berättar om hans och dotterns nyinstiftade tradition att följa julkalendern tillsammans betonar han snarare tittandesituationens sociala aspekter som det mest centrala. Julkalenderns uttalade mening är, förutom att vara ett underhållande program, att vara en hjälp att räkna ner till julafton. Den både startar upp nedräkningen och gör väntetiden lättare. ”December var ju en spännande månad” säger Ville och syftar på programmet och luckor som skulle öppnas dagligen på både tv-kalender och chokladkalender. Men förutom det primära uttalade syftet att se på programmet för att underhållas och se hur det ska gå rymmer andra meningar i ritualen (Moore & Myerhoff 1977, 16).

Vilka är då de värden som många människor verkar tillskriva programmet? Det som gör programmet meningsfullt som någonting speciellt är just det rituella sammanhanget med allt det innebär. Det finns en kontinuitet i att dels se ett program varje dag och dels att upprepa proceduren varje år. Julkalendern har sänts varje år sedan 1960. För många människor upprätthåller och bekräftar den band mellan generationerna i och med att föräldrarna i en familj ofta har sina egna kalenderminnen. Flera av mina informanter uppger att deras föräldrar någon gång har pratat om julkalendrar de själva minns. En viktig aspekt är givetvis också att programmet sänds före jul, vilket är den största högtiden i Sverige och firas av en majoritet av befolkningen. Att det finns en mening i att programmet sänds just i en tid som är präglad av förväntan och kanske en viss ”mentalitet” är något flera av informanterna nämner. Andreas:

- jag tror att det gör litegrand just det här att det närmar sig jul, att man har lite den här mentaliteten och känslan att man tycker det är kul att göra nåt tillsammans eller ja tända ljus och sådär va.

De levande ljusen är något Andreas återkommer till som en viktig del av tittandet. Det tycks vara viktigt att markera att det rör sig om något speciellt och inte vilket tv-program som helst. Att tända ljus kan bli en tydlig markör för att inleda ritualen och att sedan släcka dem en markör för att man nu återgår till vardagslivet. De sätter ritualens tidsliga ramar, och kanske också de rumsliga (Moore & Myerhoff 1977, 7) eftersom de visar var tittande kommer att äga rum, även om den markören för ritualens rumsliga plats är själva tv:n. Ljusen som rituell markör är ett mycket tydligt exempel eftersom de används flitigt i religiösa ritualer.

Andreas, Josefin, Lena, Ville och Åke har alla olika relationer till programserien Julkalendern. Deras historier har mycket gemensamt. Kalendern framstår som ett program som man ofta ser tillsammans, med syskon eller föräldrar. Man ser det också tillsammans med det stora kollektiv av människor som tittar någon annanstans ifrån. På det sättet deltar man i en ritual inte bara med de som sitter närmast i soffan utan med ett stort kollektiv av människor som man inte ser. Denna gemenskap är teoretisk till dess man kommer till skolan och kan dela erfarenheterna av tittandet med andra.

Hur man talar om programmet och hur man ser på det beror på vilken mening man inläser i tittandet, eller vilken tolkning man gör av situationen (Blumer 1964, 2). För en del står programmet för ett koncentrat av det vi kallar ”julstämning”. Det symboliserar spänning och förväntan inför julafton som är en viktig dag för de flesta barn i Sverige. Programmet räknar ner till jul i realtid och att öppna luckorna på den tillhörande papperskalendern är en ytterligare konkretisering av nedräkningen. Man kan också se programmet som ett i utbudet av barnprogram som råkar sändas i december. Då kan funktionen av papperskalendern vara mindre viktig. Det kan också vara så att har man ingen papperskalender kommer man bli mindre mån om att urskilja programmet som en ”klass för sig”. Tack vare den stora tillgängligheten på äldre tv-serier och filmer på dvd och internet idag är det också möjligt att flytta programmet till en helt annan kontext. När en äldre julkalender ses till exempel på sommaren är det inte längre ett program som ska leda tittaren fram till julafton utan en fiktion som kan bedömas på samma grunder som andra barnfilmer.

Den sociala aspekten av tittandet betonas av flera av informanterna. Det kan i sig utgöra huvudsyftet. I exempelvis Josefins fall såg hon på kalendern 2004 främst för möjligheten till samvaro med sin pappa, snarare än för lockelse i programinnehållet. Likaså ser Andreas och hans dotter programmet främst för gemenskapens skull, att få sitta ner tillsammans en stund. Gemenskapen kan innefatta både att man delar programinnehållet och att man närmar sig julen tillsammans. Andreas påpekar att december är en tid då många människor tar sig tid att vara tillsammans. Detta skulle jag hävda är delvis beroende av den rituella normen. En av de starkaste normerna runt julen är faktiskt att den ska firas tillsammans. De flesta enskilda komponenter som bygger julen går kanske att förhandla bort, men ett julfirande med bara en deltagare skulle nog tyckas en aning ”sorgligt” i de flestas ögon (jfr Bringéus 1979, 62). Julen

ställer krav på deltagande, och det gör även julkalendern. Även om kalendern inte ses i sällskap av någon kan krav på deltagande och engagemang ställas på skolgården. Eva beskriver hur ämnet kunde få i stort sett hela klassen på fötter och hur diskussionen åtminstone tillfälligt kunde spela roll för klassens grupperingar och sociala positioner. Även Josefin kände av trycket på att vara mer engagerad i programmet än hon personligen kände behov av. Att programmet kan vara väldigt viktigt att se visar till exempel Villes berättelse om att han och brodern gick upp i tid till programmet oavsett när de annars behövde vara uppe. För honom, och många andra barn, som hade vuxit upp med en papperskalender och föräldrar som hade uppmuntrat till att titta och öppna, och därmed särskilja programmet, var den rituella ordningen ingenting som ifrågasattes. Programmet får i många fall sin tyngd för tittaren just genom kontinuiteten, det faktum att man har sett kalendern vid samma tid åren innan och kommer att se den året efter. Men det är inte samma slags kontinuitet som vid exempelvis *Kalle Anka och hans vänner önskar god jul*, eftersom det faktiskt inte är samma julkalender som sänds år efter år. Det är konceptet, rubriken Julkalender som är detsamma och likaså de förväntningar som tittaren många gånger ställer på programmet. Varje år prövas kalendern hårt. En del tittare kommer stanna kvar även om de inte roas av programmet, just för tryggheten eller ”stämningen” i det invanda. Andra kommer inte att titta vidare. Kanske kommer vissa att titta snarast på grund av tryck från omgivningen.

Med min uppsats har jag visat hur SVT:s julkalender, som ses av en mycket stor del av främst den unga befolkningen varje år, kan betraktas från ett antal olika perspektiv av olika personer. Tittandet och öppnandet av luckorna styrs av vissa regler eller normer som är svåra att ifrågasätta. Programmet sänds i samband med vår största högtid och tillskrivs ibland en självklar status som en väsentlig del av firandet. Jämte *Kalle Anka och hans vänner önskar god jul* utgör kalendern ett exempel på hur film och tv spelar en allt större roll vid våra högtider idag. Julkalendern är ett fenomen som det är svårt att inte ha en relation till om man är uppvuxen i Sverige. Men den relationen kan se mycket olika ut. Kalendern kan stå för förväntan och spänning inför julafton men kan också sätta press på tittaren att uppgå i en viss sinnesstämning. Den kan vara underlag för en stunds gemenskap i familjen. Som diskussionsämne i en barngrupp kan den bekräfta sociala positioner eller skapa nya tillfälliga grupperingar. Genom den tillhörande papperskalendern kan den skapa ordning i tittarens nedräknande till julafton. I grunden produceras programserien för barn och ibland kan julkalendern givetvis vara just inget annat än ett underhållande barnprogram.

Referenser

Intervjuer

(I författarens ägo)

Intervju med Eva 4/12- 2014

Intervju med Andreas 24/11- 2014

Intervju med Ville 5/12- 2014

Intervju med Josefin 6/12- 2014

Intervju med Åke 1/12- 2014

Radioprogram

UR access, *Stjärnstopp; Spännande hela december*, radioprogram från 2006

hemsidor

<http://www.svt.se/barnkanalen/julkalendrar-i-svt> (2015-01-12)

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Teskedsgumman_Andersson_Lindstedt_1967.jpg?uselang=sv (*bild försättsblad*) (2015-01-10)

Tidningsartiklar

Hansson Anna (2001) *Föräldrarna rasar: Morfar svär för mycket i rutan*, artikel i aftonbladet 23/12 2001 s. 36,

Litteratur

Anderson, Benedict (1983), *Imagined Communities- Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London: Verso

Becker, Karin: "Medierna och de rituella processerna"; *Gatan är vår!-Ritualer på offentliga platser*, Klein, Barbro (ed.) Carlsson Bokförlag, Stockholm

Blumer, Herbert (1986) *Symbolic interactionism- Perspective and method*, University of California press, Berkely och Los Angeles, California

Bringéus, Nils- Arvid (1979) ”uppvaktning undanbedes- om fest och trauma”; *Studiet af fester. Seminar over teori og metode i nyere folkloristik afholdt i København 9. – 11. Marts 1978*, Hemmersam, Flemming; Hodne, Bjarne (ed.), C.A. Reitzels boghandel a/s København

Bringéus, Nils-Arvid *Årets festseder* (1988) LTs förlag, Stockholm

Fägerborg, Eva (2011) ”Intervjuer”, *Etnologiskt fältarbete* Kaijser, Lars; Öhlander, Magnus (ed.) (2:a upplagan) Studentlitteratur AB, Lund

Klein, Barbro (1995): ”Inledning”; *Gatan är vår!-Ritualer på offentliga platser*, Klein, Barbro (ed.) Carlsson Bokförlag, Stockholm

Kättström Höök, Lena (2006): ”Kalle Anka önskar god jul”; *Nu gör vi jul igen*, Institutet för språk och folkminnen, Göteborg

Löfgren, Orvar (1991): ”Drömmen om den perfekta julen-Stora julgrädet och andra traditioner”; *Svenska vanor och ovanor* Frykman, Jonas; Löfgren, Orvar (ed.), författarna och Bokförlaget Natur och Kultur, Stockholm: forms and meanings”, *Secular Ritual*, Van Gorcum, Assen/ Amsterdam

Moore, Sally F./ Myerhoff, Barbara G. (ed.) (1977): ”Introduction”; *Secular ritual*, Van Gorcum & Comp. B.V.

Nygård, Anna (2004): ”Julkalendern- ”lite lycka mitt i vintern”” (opublicerad C-uppsats) Etnologiska institutionen, Göteborgs universitet

Sjöholm, Catarina; Zetterberg-Wollinger, Susanne (1986): *Bakom stängda luckor-En studie av en proteststorm mot TV2:s julkalender 1985*. C-uppsats Etnologiska institutionen, Lunds universitet

Skott, Fredrik (2013): *Påskkäringar*, Institutet för språk och folkminnen, Göteborg

Stenudd, Solveig (2004): *Julkalendern i radio och TV genom tiderna- Teskedsgumman, Pettson, Pelle Svanslös och alla de andra*, Solveig Stenudd & Sveriges television AB & Sveriges radio AB

Swahn, Jan-Öjvind (1993): *Den svenska julboken*, Bra Böcker, Höganäs

Bilaga 1: SVTs julkalendrar 1960-2014

1960: Titteliture

1961: Julbåten Juliana

1962: Tomtefamiljen i Storskogen

1963: Den tänkande brevbäraren

1964: Lill-Stina på reportage i Storskogen

1965: Farbror Pekkass handelsbod (Diversehandeln)

1966: En småstad vid seklets början

1967: Teskedsgumman

1968: Klart spår till Tomteboda

1969: Hercules Jonssons storverk

1970: Regnbågslandet

1971: Broster Broster!

1972: Barnen i höjden

1973: I Mumindalen

1974: Rulle på Rullseröd

1975: Långtradarchaufförens berättelse

1976: Teskedsgumman

1977: Fem myror är fler än fyra elefanter

1978: Julius Julskötare (Kalenderhuset).

1979: Trolltider

1980: Det blir jul på Møllegården

1981: Stjärnhuset

1982: Albert och Herberts jul

1983: Lille Luj och Änglaljus i Strumpornas hus

1984: Julstrul med Staffan och Bengt

1985: Trolltider

1986: Julpussar och stjärnsmällar

1987: Marias barn

1988: Liv i luckan med julkalendern

1989: Ture Sventon privatdetektiv

1990: Kurt Olssons julkalender.

1991: Sunes jul.

1992: Klasses julkalender

1993: Tomtemaskinen

1994: Håll huvet kallt

1995: Jul i Kapernaum

1996: Mysteriet på Greveholm

1997: Pelle Svanslös

1998: När karusellerna sover

1999: Julens hjältar

2000: Ronny & Julia

2001: Kaspar i Nudådalen

2002: Dieselrättor och sjömansmöss

2003: Håkan Bråkan**2004: Allrams höjdarpaket**

2005: En decemberdröm

2006: Lassemajas detektivbyrå

2007: En riktig jul

2008: Skägget i brevlådan

2009: Superhjeltejul

2010: Hotell Gyllene Knorren

2011: Tjuvarnas jul

2012: Mysteriet på Greveholm - Grevens återkomst

2013: Barna Hedenhös uppfinner julen

2014: Piratskattens hemlighet

(Källa: www.svt.se/barnkanalen/julkalendrar-i-svt)

Abstrakt

Denna kandidatuppsats handlar om SVT:s julkalender. Med utgångspunkt i intervjuer med fem personer i olika åldrar som alla har följt serien undersöker denna uppsats vilken mening programmet kan få för olika människor. Jag har med uppsatsen velat fördjupa mig i ett program som av många människor tillskrivs en stor betydelse och emotionell laddning även som vuxna. Julkalendern är ett program som det är svårt att inte ha någon relation till om man är uppvuxen i Sverige. Många gånger ses den som en självklar del av julfirandet som börjar redan första december. Fokus i uppsatsen ligger på tittarna snarare än programinnehållet. En viktig utgångspunkt är att tittandet på kalendern kan ses som en sekulär ritual.

I tre empiriska kapitel undersöks först vilka erfarenheter informanterna har av att titta på programmet och vad tittandet i sig får för mening. Därefter kommer ett kapitel om papperskalendern med luckor som öppnas för varje avsnitt och vad detta attribut har för påverkan på ens syn på programmet. Det sista av de empiriska kapitlen handlar om hur julkalendern kan bli ett engagerande samtalsämne på skolgården i december. Därefter följer en avslutande diskussion.